

บทที่ 2

ความรู้ความรุ้เกี่ยวกับวรรณกรรมนิทานภาคใต้

2.1 ความแพร่หลายของเรื่อง

ข้อมูลลายลักษณ์ของวรรณกรรมนิทานภาคใต้ทั้ง 4 เรื่อง ปรากฏแพร่หลายตามจังหวัดต่าง ๆ ของภาคใต้ ในจังหวัด สงขลา นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ตรัง พังงา ภูเก็ต พัทลุง และชุมพร จารในหนังสือชุดที่ภาคกลางเรียกว่าสมุดข่อยหรือสมุดไทย

หนังสือชุดหรือสมุดข่อยมี 2 ชนิด คือ ชุดดำและชุดขาว ชุดดำเป็นกระดาษที่ฉาบทาด้วยสีดำ จารด้วย อักษรสีขาว สีรง หรือสีทอง ส่วนชุดขาวจารด้วยหมึกดำ หนังสือชุด มีหลายขนาด มีทั้ง ขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ หนังสือชุดที่เขียนวรรณกรรมนิทานภาคใต้ มักมีขนาดกลาง กว้างประมาณ 12 เซนติเมตร ยาวประมาณ 36 เซนติเมตร ต้นฉบับตัวเขียนของวรรณกรรมนิทานภาคใต้ส่วนมากเป็นชุดขาว พบชุดดำบ้างแต่เป็นส่วนน้อย โดยมากมีสภาพชำรุด ขาดหายและลบเลือน แต่ละเล่มจะพับซ้อนกัน อ่านได้ทั้งสองด้านเรียกว่าหน้าต้นและหน้าปลาย

ลักษณะตัวอักษรที่จารนั้นไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอน ประถม ชุมเพ็งพันธ์¹ ได้กล่าวถึงลักษณะการเขียนอักษรภาษาไทยของคนภาคใต้ว่า จะเขียนตัวสะกดการันต์เพื่อความสะดวกตามเสียงพูดและการฟังในภาษาถิ่นของตน จึงต่างกับภาคกลางเนื่องจากยังเป็นสมัยที่ไม่มีพจนานุกรมเป็นบรรทัดฐาน

ข้อมูลวรรณกรรมนิทานภาคใต้เรื่องโคบุตร ลักษณะวงศ์ สิงหไกรภพ และพระอภัยมณี เก็บรวบรวมไว้ตามศูนย์ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ในภาคใต้ มีทั้งหนังสือชุด สมุดคัดลอก และสมุดสำเนา ตามหลักฐานปรากฏดังนี้

2.1.1 โคบุตร

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมนครศรีธรรมราช สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช มีข้อมูลดังนี้

1. พระโคบุตร เป็นหนังสือชุดขาว เลขทะเบียน 0849 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา

¹ประถม ชุมเพ็งพันธ์, "การศึกษาเล่าเรียนสมัยโบราณในภาคใต้," ในประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ 4 ปรีชา นุ่นสุข, บรรณาธิการ (นครศรีธรรมราช: วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, 2529), หน้า 132.

2. โคบุตร เล่ม 1 เป็นหนังสือบุดขาว เลขทะเบียน 001032 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา
3. โคบุตร เป็นหนังสือบุดขาว เลขหมู่ 895-913 เลขทะเบียน 0911 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจาก นายแจ้ง ณ สุวรรณ
4. โคบุตร เป็นหนังสือบุดขาว เลขหมู่ 800 เลขทะเบียน 0958 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา
5. พระโคบุตร เป็นหนังสือบุดขาว เลขหมู่ 800 เลขทะเบียน 0845 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา
6. พระโคบุตร เป็นหนังสือบุดขาว เลขทะเบียน 00083 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา
7. พระโคบุตรคำฉันท์ เป็นหนังสือบุดขาว เลขหมู่ 800 เลขทะเบียน 0854 คำประพันธ์ประเภทกลอนที่มาจากนายแทน ฤกษ์ดี จังหวัดสุราษฎร์ธานี
8. โคบุตร เป็นหนังสือบุดขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนายสันติ ราชมณี
9. พระโคบุตร เป็นหนังสือบุดขาว เลขหมู่ 895-913 เลขทะเบียน 0913 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา
10. โคบุตร เล่ม 1 เป็นสมุดคัดลอก คำประพันธ์ประเภทกาพย์ กัลยา ครุฑทอง คัดลอกจากหนังสือบุดขาวของนางพิมพ์ คงประจันทร์
11. โคบุตร เป็นสมุดคัดลอก คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ทัดทรวง สายควนเคย เป็นผู้คัดลอก
12. โคบุตร เล่ม 2 เป็นสมุดสำเนา ไม่ปรากฏที่มา

สถาบันทักษิณคดีศึกษา จังหวัดสงขลา มีข้อมูลดังนี้

1. ชื่อเรื่องท้าวสุพรรณรังศรี และความเชื่อฤกษ์ยาม ไสยศาสตร์ เป็นหนังสือบุดขาว เลขทะเบียน อ. 150.073 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากบ้านปลายหมัน อำเภอเมือง จังหวัดตรัง
2. โคบุตร เป็นหนังสือบุดขาว เลขทะเบียน อ. 150.010 ไม่ปรากฏที่มา
3. โคบุตร เป็นหนังสือบุดขาว เลขทะเบียน อ. 150.011 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนางหยอง จังหวัดตรัง
4. โคบุตร เล่ม 1 เป็นสมุดคัดลอก โดยสุคนธ์ ปักซี่ คำประพันธ์ประเภทกาพย์ คัดลอกจากหนังสือบุดขาว 2 ฉบับ คือ ต้นฉบับของนายเพิ่ม จันทรมาศ และจากต้นฉบับของนายรื่น ผสมพราหมณ์

5. พระโคบุตร เล่ม 1, 2 เป็นสมุดคัดลอก เลขทะเบียน อ. 450010/1 (42) คำประพันธ์ ประเภทกาพย์ ปรีวรรตโดยนายเชิดศักดิ์ ศรียาภัย มีมาจากต้นฉบับหนังสือบุตขาวของนางหยอง จังหวัดตรัง

6. โคบุตร เป็นสมุดคัดลอก คำประพันธ์ประเภทกาพย์ นายฉายเฉลิม พิรุณละออง คัดลอกจากหนังสือบุตของนายแปลก แก้วทะโร

7. โคบุตร เป็นสมุดคัดลอก เลขทะเบียน อ. 450.009 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ เอมอร อุทา เป็นผู้นำต้นฉบับมา ปราณิ เชาว์ชะตา ปรีวรรต

สำนักศิลปวัฒนธรรม หอพุทธศาสนาธรรมโฆษณ์ สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี มีข้อมูลดังนี้

1. โคบุตร เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจาก นางทับสมกลิ่น

2. โคบุตร เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกลอน ที่มาจากนายสมพงษ์ ศิลปสุวรรณ จังหวัดชุมพร

3. โคบุตร เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนายมิ่ง พุ่มจ้อย

4. โคบุตร เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา

5. โคบุตร เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนางแปลก ท่าหัก

6. โคบุตร (ลำดับที่ 39) เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนายอ้วน มีชัย

7. โคบุตร (ลำดับที่ 48) เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา

8. โคบุตร (ลำดับที่ 59) เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา

9. โคบุตร (ลำดับที่ 60) เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกลอน ไม่ปรากฏที่มา

10. โคบุตร (ลำดับที่ 63) เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนายอ้วน มีชัย

11. โคบุตร (ลำดับที่ 75) เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนายให้และนางเที่ยง เวชพราหมณ์

12. โคบุตร (ลำดับที่ 77) เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์

13. โคบุตร เล่ม 2 (ลำดับที่ 99) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนางกิมเหี้ยว ศรีสมปอง
14. โคบุตร เล่ม 4 (ลำดับที่ 110) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนางกิมเหี้ยว ศรีสมปองคบุตร (ลำดับที่ 111) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนายเริ่ม กล่อมเจริญ
15. โคบุตร (ลำดับที่ 116) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนายเดิม ปานวัน
16. โคบุตร เล่ม 1 (ลำดับที่ 119) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนางกิมเหี้ยว ศรีสมปอง
17. โคบุตร (ลำดับที่ 112) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนายแล่ง สมคิด
18. โคบุตร เล่ม 1 (ลำดับที่ 123) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนางศีล ศรีรอด
19. โคบุตร (ลำดับที่ 164) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนายห้อย คำชะอม
20. โคบุตร เล่ม 5 (ลำดับที่ 164) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนางกิมเหี้ยว ศรีสมปอง
21. โคบุตร เล่ม 3 (ลำดับที่ 171) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนางกิมเหี้ยว ศรีสมปอง
22. ชื่อเรื่องนางแก้วกิริยา (ลำดับที่ 192) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา
23. ชื่อเรื่อง มหาจักร/แก้วกิริยา/จักรนารายณ์ (ลำดับที่ 204) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา
24. โคบุตร (ลำดับที่ 214110) เป็นหนังสือบุตชาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนายแดง พรตศาสตร์
25. ชื่อเรื่องนางแก้วกิริยา เป็นสมุดคัดลอก คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏชื่อผู้คัดลอก
26. โคบุตร เป็นสมุดคัดลอก จรวาย ศรีเพชร คัดลอกจากหนังสือบุตชาวของนาง ช้อน ฤกษ์ดี จังหวัดพังงา คำประพันธ์ประเภทกาพย์

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต หอวัฒนธรรมภูเก็ต สถาบันราชภัฏภูเก็ต มีข้อมูลดังนี้

1. *โคบุตร* เป็นสมุดคัดลอก จุฑาเพชร จันทวิ คัดลอกจากหนังสือบุตขาวของพระครูพิพัฒน์ คำประพันธ์ประเภทกาพย์
2. *โคบุตร* เป็นสมุดคัดลอก จรวัย ศรีเพชร คัดลอกจากหนังสือบุตขาวของนางช้อน ฤกษ์ดี จังหวัดพังงา คำประพันธ์ประเภทกาพย์

จะเห็นว่าข้อมูลวรรณกรรมลายลักษณ์เรื่อง*โคบุตร* มีต้นฉบับจำนวนมาก เป็นหนังสือบุตทั้งสิ้น 37 ฉบับ สมุดคัดลอก 10 ฉบับ สมุดสำเนา 1 ฉบับ ในชื่อ *โคบุตร ท้าวสุพรรณรังสี นางแก้วกิริยา/มหาจักร/จักรนารายณ์* ตามชื่อตัวละครสำคัญของฉบับนั้น ๆ เนื้อเรื่องโดยมากเป็นสำนวนเดียวกัน จะต่างกันบ้างในเรื่องของอักขรวิธี เพราะยังไม่มีการกำหนดแน่นอนในการสะกด คำประพันธ์มีทั้งกาพย์และกลอน จากจำนวน 37 ฉบับ เป็นกลอนพบ 3 ฉบับ เป็นกาพย์ 34 ฉบับ เป็นหนังสือบุตตำ 1 ฉบับ นอกนั้นเป็นบุตขาวทั้งสิ้น ผู้วิจัยเลือก*โคบุตร* ฉบับพิมพ์ในชื่อ*โคบุตร*วรรณกรรมพื้นบ้านปักษ์ใต้ของวิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี มี 4 เล่มจบเป็นหลักในการศึกษา เพราะมีเนื้อหาสมบูรณ์ตั้งแต่ต้นจนจบ และสมุดคัดลอกของเอมอร คูหาที่มีสำนวนต่างออกไป

2.1.2 ลักษณะวงศ์

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมนครศรีธรรมราช สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช มีข้อมูลดังนี้

1. *ลักษณะวงศ์* เป็นหนังสือบุตขาว เลขทะเบียน 00803 ไม่ปรากฏที่มา
2. *ลักษณะวงศ์* เป็นหนังสือบุตขาว เลขทะเบียน 0814 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา
3. *ลักษณะวงศ์* เป็นหนังสือบุตขาว เลขหมู่ 895.913 เลขทะเบียน 0963 คำประพันธ์ประเภทกลอน ไม่ปรากฏที่มา
4. *ลักษณะวงศ์* เป็นหนังสือบุตขาว เลขหมู่ 895.913 เลขทะเบียน 0963 คำประพันธ์ประเภทกลอน ไม่ปรากฏที่มา
5. *ลักษณะวงศ์* เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกลอน ไม่ปรากฏที่มา
6. *ลักษณะวงศ์* เป็นหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา
7. *ลักษณะวงศ์* เป็นสมุดคัดลอก รัศมีดารา ทองพิจิตร คัดลอกจากหนังสือบุตขาว คำประพันธ์ประเภทกาพย์
8. *ลักษณะวงศ์* คำประพันธ์ประเภทกลอน ไม่ปรากฏชื่อผู้คัดลอก

สถาบันทักษิณคดีศึกษา จังหวัดสงขลา มีข้อมูลดังนี้

1. **ลักษณะวงศ์** เป็นหนังสือbundetขาว เลขทะเบียน อ.150.046 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจากนายยก ช่วยอินทร์ จังหวัดพัทลุง
2. **ลักษณะวงศ์** เป็นหนังสือbundetขาว เลขทะเบียน อ.150.047 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏที่มา
3. **ลักษณะวงศ์** เป็นหนังสือbundetขาว เลขทะเบียน อ.150.048 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏ
4. **ลักษณะวงศ์** เป็นหนังสือbundetขาว เลขทะเบียน อ.150.049 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มาจาก นางพริ้ม สามารถ จังหวัดนครศรีธรรมราช
5. **ลักษณะวงศ์** เป็นสมุดคัดลอก ไม่ปรากฏชื่อผู้คัดลอก คำประพันธ์ประเภทกลอน
6. **ลักษณะวงศ์** เป็นสมุดคัดลอก เลขทะเบียน อ.0450.029 (61) คำประพันธ์ประเภทกาพย์ อรดิษฐ์ บุญศรี
7. **พระลักษณะวงศ์** เป็นสมุดคัดลอก เลขทะเบียน อ.450.030(62) ผู้จัดทำคือ เอมอร คูหา และประไพพิมพ์ พรหมทอง เป็นผู้คัดลอก
8. **ลักษณะวงศ์** เป็นสมุดคัดลอก เลขทะเบียน อ.450.031 (63) คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ผ่องศรี พาหนะ เป็นผู้คัดลอกจากต้นฉบับหนังสือbundetขาวของนายน้อย วงษ์กรกฎ จังหวัดตรัง
9. **ลักษณะวงศ์** เป็นสมุดสำเนา เลขทะเบียน อ.350.010 คำประพันธ์ประเภทกลอน ที่มาจากนางชู จันทร์รักษ์

สำนักศิลปวัฒนธรรม หอพุทธศาสนาธรรมโฆษณ์ สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี มีข้อมูลดังนี้

1. **พระลักษณะวงศ์** (ลำดับที่ 193) เป็นหนังสือbundetขาว คำประพันธ์ประเภทกลอน ไม่ปรากฏที่มา
2. **ลักษณะวงศ์** เป็นสมุดคัดลอก ช่อนกลิ่น โชคสกุลวัฒนา คัดลอกจากหนังสือbundetขาว ของนางกิมกี ณ ระนอง จังหวัดตรัง
3. **พระลักษณะวงศ์** เป็นสมุดคัดลอก มนต์ชัย ศรชัย เป็นผู้คัดลอกจากหนังสือbundetขาว ไม่ปรากฏที่มา

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต หอวัฒนธรรมภูเก็ต สถาบันราชภัฏภูเก็ต
มีข้อมูลดังนี้

1. *ลักษณาวงศ์* เป็นสมุดคัดลอก ประพิมพ์พิศ ใจสมคม คัดลอกจากบุค
ขาว คำประพันธ์ประเภทกลอน
2. *ลัคณาวง* เป็นสมุดคัดลอก เพ็ญพรรณ แม้วศรี คัดลอกจากหนังสือบุคดำ
ของวัดสังฆราม คำประพันธ์ประเภทกลอน

ข้อมูลวรรณกรรมนิทานเรื่องลักษณะวงศ์ที่พบมีหนังสือบุค 11 ฉบับ สมุดคัดลอก 10
ฉบับ และสมุดสำเนา 1 ฉบับ มี 2 ส่วน คือกาพย์และกลอน ผู้วิจัยเลือกฉบับคัดลอกมา
ศึกษาดังนี้

1. *ลักษณาวงศ์* ฉบับศูนย์ศิลปวัฒนธรรมนครศรีธรรมราช
2. *ลักษณาวงศ์* ของรัศมีดาราทองพิจิตร จากศูนย์ศิลปวัฒนธรรมนครศรีธรรมราช
3. *ลัคณาวงศ์* จากสถาบันทักษิณคดีศึกษา ไม่ปรากฏชื่อผู้คัดลอก
4. *พระลักษณวงศ์* ของมนต์ชัย ศรีชัย จากสถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี
5. *ลัคณาวง* ของเพ็ญพรรณ แม้วศรี จากสถาบันราชภัฏภูเก็ต
6. *ลักษณาวงศ์* ของประพิมพ์พิศ ใจสมคม จากสถาบันราชภัฏภูเก็ต

2.1.3 สิ่งทไกรภพ

ข้อมูลวรรณกรรมนิทานสิ่งทไกรภพ มีสมุดคัดลอก 4 ฉบับ และสมุดสำเนา
1 ฉบับ ดังนี้

1. *สิ่งทไกรภพ* ปรีวรรตโดยมนต์ชัย ศรีชัย คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ที่มา
จากศูนย์วัฒนธรรมนครศรีธรรมราช
2. *สีหะไกรยพ* เล่ม 1 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ไม่ปรากฏชื่อผู้คัดลอก
เป็นส่วนเดียวกับฉบับของมนต์ชัย ศรีชัย
3. *สิ่งทไกรภพ* มาลี คงทอง ปรีวรรต คำประพันธ์ประเภทกลอน ที่มาจาก
ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต
4. *สีทไกร* พูลศรี สุทธาภรณ์ เป็นผู้คัดลอก คำประพันธ์ประเภทกลอน ที่
มาจากสำนักศิลปวัฒนธรรม หอพุทธศาสนาธรรมโฆษณ์ สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี เนื้อความ
พบว่าตรงกับฉบับของมาลี คงทอง
5. สมุดสำเนาเรื่อง*สิ่งทไกรภพ* ที่มาจากสถาบันทักษิณคดีศึกษา คำ
ประพันธ์ประเภทกาพย์ เนื้อความต่อจาก*สีหะไกรภพ* เล่ม 1

วรรณกรรมนิทานเรื่องสิงห์ไกรภพ มีข้อมูลทั้งสิ้น 5 ฉบับ สิงห์ไกรภพมี 2 ส่วน ส่วนกลอนตรงกับฉบับสุนทรภู่ ส่วนสำนวนกาพย์ 3 ฉบับที่พบเป็นสำนวนเดียวกันและมีเนื้อความต่อเนื่องกัน ผู้วิจัยนำมาศึกษา 4 ฉบับ เพราะสมุดคัดลอกมีความตรงกันอยู่ 2 ฉบับ

2.1.4 พระอภัยมณี

สถาบันทักษิณคดีศึกษา จังหวัดสงขลา มีข้อมูลดังนี้

1. พระอภัยมณี เป็นหนังสือบุคดำ ที่มาจากนางแปลก แก้วศรีขำ จังหวัดสงขลา
2. พระอภัยมณี เป็นหนังสือบุคขาว เลขทะเบียน อ.150.099 ไม่ปรากฏที่มา
3. พระอภัยมณี เป็นสมุดสำเนา เลขทะเบียน 38260005 ที่มา นายอุทัย ฤกษ์นิสัย

สำนักศิลปวัฒนธรรม หอพุทธศาสนาธรรมโฆษณ์ สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี มีข้อมูลดังนี้

1. พระอภัยมณี (ลำดับที่ 118) เป็นหนังสือบุคขาว ที่มาจากนายเนิ่น รัตนกุล
2. พระอภัยมณี เล่ม 1 (ลำดับที่ 153) เป็นหนังสือบุคขาว ที่มานางศุภกร ศรีแผ้ว
3. พระอภัยมณี เล่ม 2 (ลำดับที่ 175) เป็นหนังสือบุคขาว ไม่ปรากฏที่มา
4. พระอภัยมณี (ลำดับที่ 176) เป็นหนังสือบุคขาว ที่มาจากนางคง ศรีทอง
5. พระอภัยมณี (ลำดับที่ 206) เป็นหนังสือบุคขาว ที่มาจาก นายนาค เมืองเจริญ

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต สถาบันราชภัฏภูเก็ต มีข้อมูลดังนี้

1. พระอภัยมณี ตอนศึกมังคลา นวลทิพย์ สุขปาน เป็นผู้คัดลอก
2. พระอภัยมณี ปรีวรรตโดย สุจินต์ บุญญวรรณ ต้นฉบับของ นางแก้วด ออาจหาญ จังหวัดพังงา เนื้อความฉบับนี้ตรงกับฉบับของนวลทิพย์ สุขปาน
3. พระอภัยมณีคำกลอน วราภรณ์ จตุราภรณ์ คัดลอกมาจากหนังสือบุคขาวของนายถาวร ฐัการ
4. พระอภัยมณี ตอนสินสมุทรพบศรีสุวรรณ วราภรณ์ อาชีวะปกรณ ปรีวรรต จากต้นฉบับหนังสือบุคขาวจากหมอเจริญ บ้านเชิงทะเล

5. พระอภัยมณีฉบับป่าตอง พิมพ์ในหนังสือ 200 ปี รัตนกวีสุนทรภู่ ของ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูภูเก็ต

วรรณกรรมนิทานเรื่องพระอภัยมณีที่พบ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนทั้งสิ้น และพบว่า เป็นการบันทึกจากต้นฉบับสุนทรภู่ ผู้วิจัยได้นำวรรณกรรมนิทานเรื่องพระอภัยมณีที่เป็น สมุดคัดลอก และพระอภัยมณีฉบับป่าตองที่พิมพ์ในหนังสือ 200 ปี รัตนกวีสุนทรภู่มาเป็นหลัก ในการศึกษาครั้งนี้

2.2 วิวัฒนาการแห่งตัวบท

วิวัฒนาการแห่งตัวบท หมายถึงการปรับเปลี่ยนการเขียนวรรณกรรมที่อาศัย ต้นฉบับ เดิมที่มีอยู่แล้ว การปรับเปลี่ยนนั้นอาจจะเพิ่มเข้าไปหรือการตัดออกอย่างใดอย่างหนึ่ง² ตรีศิลป์ บุญขจร กล่าวถึงวิวัฒนาการแห่งตัวบทว่า ธรรมชาติของตัวบทประเภทต้นฉบับเขียนมีความ เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีอยู่ทั้งในกระบวนการคัดลอกและการสวดอ่าน ปัจจัยที่ทำให้ตัวบทมีลักษณะวิวัฒน์ (Dynamic) หรือเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ประการแรกเป็น ลักษณะของวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ ซึ่งผู้แต่ง หรือผู้คัดลอกมักออกตัวว่าตนไม่ใช่ นักปราชญ์ หากผู้รู้เห็นว่า มีตอนที่ควรตัดแปลงเติมต่อก็ขอให้แก้ไขให้ดีขึ้น ตัวบทเหล่านี้จึงมี ลักษณะ"เปิด"(open)ไม่หยุดนิ่งตายตัว ประการที่สองผู้คัดลอกได้ประเมินค่าและจงใจเพิ่มเติม ความในตอนต้นเรื่อง ตอนท้ายเรื่อง หรือแทรกบทต่าง ๆ ลงในเนื้อเรื่องเพื่อความเหมาะสมยิ่งขึ้น ประการที่สามความเปลี่ยนแปลงไปของตัวบทอาจเกิดจากจุดมุ่งหมายของผู้เขียนที่มุ่งแก้ไขตัดแปลงต้นฉบับเป็นสำนวนใหม่ วิธีการนี้ตัวบทจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก จนเกิด เป็นสำนวนใหม่ที่มีเนื้อเรื่องเดียวกัน³

ความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการคัดลอก ทำให้แต่ละฉบับมีความคลาดเคลื่อน หรือ ความเพี้ยนที่เกิดจากเสียงของคำทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลงไป ดังตัวอย่าง

² สิบพงศ์ ธรรมชาติ, "การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมชาดกภาคได้จากหนังสือบูด," (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 129.

³ ตรีศิลป์ บุญขจร, "วรรณกรรมประเภทสอนสวดภาคกลาง:การศึกษาเชิงวิเคราะห์," (วิทยาลัยนิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 32.

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการคัดลอกนิทานเรื่องโคบุตร

โคบุตรฉบับพิมพ์ เล่ม 1	โคบุตรฉบับคัดลอกของนายเฉลิม พิรุณละออง
<p>ครือหนึ่งพระองค์ตรัสใช้ ลงไปดำไถใช้ให้ จับพระยายม ไหมขัดปิ่นเกล้าบรม จนด้วยเกล้าผมความ เกล้าบรมนักษณา กระหม่อมถึงการมีรามา เท่อคิดเมตตา หาใหม่ชีวาตายจึง (หน้า 95)</p>	<p>คืนหนึ่งพระองค์ตรัสใช้ ลงไปดำไถใช้ ให้ไปจับมาย้อม ไหมขัดปิ่นเกล้าบรม จนใจเกล้าผม โคบุตรสุดสิ้นปัญญา กระหม่อมฉานถึงกาลมรณา ไม่คิดเมตตา ไม่วายชีวาตายจริง</p>

การเปรียบเทียบความยากลำบากเมื่อต้องไปจับตัวพระโคบุตรของ 2 ฉบับ มีความหมายต่างกัน ซึ่งเกิดจากเสียงของคำทำความเข้าใจความหมายเพี้ยนไป ความหมายในฉบับคัดลอกของนายเฉลิม พิรุณละออง จึงไม่น่าจะมีความเป็นไปได้ที่จะเปรียบเทียบความยากลำบากในการไปจับตัวพระโคบุตรผู้เก่งกล้าสามารถกับการต้มด้ายหรือย้อมด้าย ในขณะที่โคบุตรฉบับพิมพ์เปรียบเทียบความยากลำบากกว่าใช้ให้จับพระยายมยังง่ายกว่าจับพระโคบุตร เมื่อพิจารณาในด้านความหมายจะเห็นว่าฉบับของนายเฉลิม ความหมายเพี้ยนไปมาก

วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์มีส่วนให้แต่ละฉบับมีความต่างกัน ดังในบทไหว้ครู เพราะต่างกันไปตามผู้เขียนแต่ละคน เมื่อเริ่มเขียนหนังสือบุตรจะเริ่มต้นด้วยบทไหว้ครูซึ่งเป็นธรรมเนียมนิยมในการแต่ง ดังตัวอย่างโคบุตร 2 ฉบับที่มีสำนวนเดียวกัน เมื่อจบบทไหว้ครูก็จะดำเนินเรื่องตรงกัน

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบบทไหว้ครูของวรรณกรรมนิทานเรื่องโคบุตร

โคบุตรฉบับพิมพ์ เล่ม 1	หนังสือบุตรชาวลำดับที่ 2 จากศูนย์ วัฒนธรรม นครศรีธรรมราช
<p>นมัสสดวา ขาน้อยวันทา คุณพระ รัตนไตร ไหว้คุณบิดดุมารดา คุณบิดเลิศไกรยขอญามิไพร แกดูขาหน้า ชื่อวาจ้งไทรย ให้ไกล กายา จงเทพเทวา</p>	<p>ขอไหว้พระพุท้ง พระทำม้งแลสังคา จงทาร์ไต่เม้งตา ยาอดอันไนยคำกลอน ขัด_พระทำม้งช่วยสังสอน ปรีชชาขายัง อนหลังอ้วยลอนให้พิศไหมย ไหว้คุณทั้ง หลายสับ ขาจะจับเรื่องราวไนย ข้อสอหวัดดียมิยไชย ไกรอรรทราย ยามิยมา</p>

โคบุตรฉบับพิมพ์ เล่ม 1	หนังสืออนุตตวาลำดับที่ 2 จากศูนย์ วัดพนาราม นครศรีธรรมราช
ยังมีท่านหลัง แต่ครึ่งหวางสาศหนา ผู้เถาเสาสืบมา ที่บ้านหาทุกยิงชาย ดูขาชื่อทองคำ ทำจัดแจงแดงถว้าย เรื่องความตามนียาย ไหมไพเราะสเนาะกลอน	ยังมีมียนัยทูลหลัง ครึ่งหวางภาสะศหนา ผู้เถาเสาสืบมา ที่บ้านหาทุกยิงชาย ดูขาอดสาเกียน ไต่ขีดเขียรภกลงถอหวาย เรียงพามตามนียาย ไหมไพเราะสเนาะกลอน

วรรณกรรมนิทานสำนวนเดียวกัน อาจต่างกันไปเพราะความตั้งใจของผู้คัดลอก ที่ตั้งใจเพิ่มเรื่องให้น่าสนใจ สมบูรณ์ขึ้น โดยมีทำให้เนื้อเรื่องโดยรวมเปลี่ยนไป ดังในเรื่องโคบุตรฉบับคัดลอกของเอมอร คูหา ที่มีความต่างจากโคบุตรฉบับอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด จากตอนที่พระพันนรังศรี เข้าพิธีอภิเษกกับนางแก้วกิริยาและนางชุศุมมาลา ดังตารางเปรียบเทียบดังนี้

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบการบรรยายพิธีเชษฐวัญของวรรณกรรมนิทานเรื่องโคบุตร

โคบุตรฉบับพิมพ์ เล่ม 4	โคบุตรฉบับเอมอร คูหา
ครันใดเร็กดีดีคอง เบ็บายศรีทอง พระโหนก็ร้องเชินขวัน	ครันได้ฤกษ์ดีดีคล้อง เบ็บายศรีทอง พระโหนก็ร้องเชินขวัน
ยากลาวเล่าว่านาร์พัน เรียงราวเชินขวัน นั้นมื่ออยู่บางขางหลัง	แล้วเชษฐวัญเจ้า เชษฐท่านบรรจง แน่นหนันพัน์พงค์ เชษฐวัญสายใน เชษฐวัญเจ้าทั้งสาม ตามทีในพง เม่นหมิวีสัย ชมเขาศีรี เชษฐมาเจ้ามา หนาพระจักรี กรมวังมากมี ในพระกรุงไกร อ้างเชษฐวัญ ไปชมหรีงไร เทียร้องกลางไพ
	ทั้งสามหนุ่มหน้า จุดเทียนเวียนวัน โนราประหนม อย่าเที่ยวท่อง อย่าชมเสื่อสี เจ้าอย่าได้ไป อยู่ในปรางค์ปรา มาชมนักสนม จักฟังบารหมี่ เจ้า อย่าได้... ชลีมี่กอง

โคบุตรฉบับพิมพ์ เล่ม 4	โคบุตรฉบับเอมอร คูหา	
<p>ต่าง ๆ อ้วยไชยมังคะมัง สุขขีสุกขัง ยืนไคหาร้อยชั้นษา ฝ่ายพราหมเอนำลั้งมา ส่เกดเกษา ถึงอารคาถาอ้วยพร ฝ่ายองอาทิตมหิตสอร จึงอ้วยพระพอน ช่วอนแปนบาดคาถา สุขขังไชยมังคลาด ไชโยสุกษา ไชยยะสัดถาผล ความรายนมาแปดปน ทั้งสามนึระมล รอบปียามีอันธร้าย บิดุราชมาดตริงทั้งหล้าย ยาติกาตายาย ตางชวณกันไหพระพอร ฝ่ายองอาทิตมหิตสอร เส้จการอ้วยพร พระองตรัดสังด้วยไว ทั้งหลายอยูภายหลังไสย การงานสิงไคย ตามใจของทานเกิดหนา สั้งแลวทุกทาวพระยา ตาง ๆ กราบลา ร้าวาไปทุกประการ พระองทรงฟังมินาญ ไกลสินชลการ กลับหลังยังเวไชยยัน</p>	<p>เจ้าอย่าได้ไป อย่าชมนกเนื้อ เจ้าอย่าได้ไป อย่าได้หลงลา มาอยู่งงาม เชิญเจ้ามาชม นั้งพัตนั้งวี มาชมหมอนทอง ครั้นเชิญขวัญแล้ว ทั้งสามบังอร โบกควันให้ไป แล้วจึงชี้พราหมณ์ ให้หน่อนรา พระองค์ทรงฤทธิ์ จึงอวยพระพร สุขขังชัยยัง ไชยสัดถา อย่าได้แปดปน ยืนได้ร้อยปี นึกในใจจิต เสรีจการอวยพร บทจรกลับหลัง</p>	<p>ชมสักกณา อย่าชมผีเสื้อ ปักษีปักษา อยู่ในดงป่า ชมนาสิผล เชิญขวัญทั้งสาม เจ้าอย่าร้อรน ข้าสาวชาวระแม่ มีอยู่พรั่งพร้อม สาวสาวดีมีศรีละเอง มีพร้อมทุกสิ่ง ชวนกันให้พร ยืนร้อยพันปี แล้วดับเทียนชัย เฉลิมภักษี ถวายเวทคาถา ปราบทั่วแดนไตร ฝ่ายองค์อาทิตย์ มหินทร์ เป็นบาทคาถา ยะมังคะลาไชโยสุษา ความร้าย... ทั้งสามนิรมล อย่ามีวันตาย ฝ่ายพระอาทิตย์ พระทัยเร้าร้อน ไกลจะสิ้นทินกร ยังวิชัยยันต์</p>

โคบุตรฉบับพิมพ์ เล่ม 4		โคบุตรฉบับเอมอร คูหา	
	ยังแตกหาคะสัด		ยังแต่ห้ากษัตริย์
มอเวนสมบัด	โพไคไอยสวัน	มอเวนสมบัด	โกกัยไอยสวรรค
แก่พระลูกแก้ว	เสจแลวเท่านั้น	แก่พระลูกแก้ว	เสร็จแล้วพร้อมกัน
ไหเหล่นเจ็ดวัน	นีนันหน้า	ไหเหล่นเจ็ดวัน	นีนันหน้า

(หน้า 119)

เนื้อความข้างต้น โคบุตรฉบับเอมอร คูหา กล่าวถึงพิธีเชิญขวัญแบบให้รายละเอียดของ บทเชิญขวัญ ขณะที่ฉบับพิมพ์ บอกแค่ " เรื่องราวเชิญขวัญ นั้นมีอยู่บางข้างหลัง "คือกล่าว ตัดบทไป ไม่ให้รายละเอียดของบทเชิญขวัญ นอกจากโคบุตร 2 ฉบับจะมีส่วนเนื้อความที่ขยาย เพิ่มเติมต่างกันไปแล้ว จะเห็นว่าลักษณะคำประพันธ์ช่วงบทเชิญขวัญก็ต่างกัน ฉบับพิมพ์เป็น กาพย์ฉมัง ขณะที่ฉบับเอมอร คูหาเป็นกาพย์สุรางคนางค์ แต่เมื่อเริ่มความใหม่คำประพันธ์ กลับมาเป็นกาพย์สุรางคนางค์ตรงกันเหมือนเดิมในบท "ยังแต่ห้ากษัตริย์..."

งานอภิเษกระหว่างพระพันธุรังศรีกับนางแก้วกิริยา และนางบุศมาลาของ 2 ฉบับต่าง กันในรายละเอียด เนื้อเรื่องโดยรวมยังคงเป็นสำนวนเดียวกัน การเพิ่มเติมเนื้อความในเหตุการณ์ช่วงที่สามารถขยายความได้นั้น เป็นความตั้งใจที่จะแสดงฝีมือของผู้คัดลอก หรืออาจจะ เป็นมุขปาฐะ (บทเชิญขวัญ) ที่ผู้คัดลอกคุ้นเคยอยู่แล้วก็เป็นได้ จึงเพิ่มเติมเพื่อให้วรรณกรรม นีทานมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

2.3 ภูมิหลังของเรื่องและเนื้อเรื่อง

2.3.1 โคบุตร

2.3.1.1 ภูมิหลังของเรื่อง

โคบุตรเป็นนิทานคำกลอนเรื่องแรกและผลงานเรื่องแรกของสุนทรภู่ มีความยาว 8 เล่มสมุดไทย สุนทรภู่แต่งนิทานเรื่องนี้ในสมัยรัชกาลที่ 1 ก่อนพ.ศ. 2349 ก่อนที่จะ เดินทางไปยังเมืองแกลงเพื่อเยี่ยมบิดา สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า สุนทรภู่ตั้งใจที่จะแต่งถวายเจ้านายพระองค์ใด พระองค์หนึ่งในพระราชวังหลัง⁴

⁴ ชลดา เรื่องรักฉลิต, ชีวิตประวัติและผลงานของสุนทรภู่ พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 116.

นอกจากนิทานคำกลอน โคบุตร ของสุนทรภู่แล้ว ยังพบโคบุตรที่เป็นบทละครนอก เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ ได้สันนิษฐานว่า “บทละครนอก 5 เรื่องคือ ไกรทอง พระรถเมรี ศิลป์สุรวิวงศ์ ไชยเชษฐ์ และโคบุตร เป็นบทละครสำนวนเก่าก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่ไม่ปรากฏชัดว่าอยู่ในสมัยอยุธยาหรือไม่”⁵

ดังนั้นจึงน่าสนใจว่าโคบุตรสำนวนใดมีที่มาจากแหล่งใดกันแน่ รัตนา พันธุ์สุริย์ฉาย ได้กล่าวที่มาของโคบุตรสำนวนได้ว่า “วรรณกรรมภาคใต้เรื่องโคบุตรได้รับเค้าเรื่องมาจากวรรณกรรมภาคกลางคือเรื่องโคบุตรของสุนทรภู่ เพราะพิจารณาจากเค้าโครงเรื่องตอนต้นเหมือนกันทุกประการ เพียงแตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น”⁶ ส่วนเค้าโครงเรื่องตอนท้ายของโคบุตรภาคใต้ อุดม หนูทอง สันนิษฐานว่าเป็นเรื่องเล่ามาก่อน เพราะผู้แต่งบอกไว้ตอนหนึ่งว่า “ให้พรตัวข้า ผู้สร้างมานิทานภายหลัง”⁷ โคบุตรภาคใต้ช่วงต้นได้รับอิทธิพลจากต้นฉบับสุนทรภู่ ดำเนินความถึงตอนขับนางอำพันออกจากเมือง ส่วนเนื้อเรื่องช่วงหลังที่มีจนจบนั้น ผู้วิจัยเปรียบเทียบกับบทละครนอกเรื่องโคบุตรที่มีเนื้อเรื่องในตอนท้ายเหมือนกัน ปรากฏว่าเนื้อเรื่องไม่ตรงกัน จะขอกกล่าวถึงเนื้อเรื่องต่อจากตอนที่โคบุตรขับนางอำพันออกจากเมืองของบทละครนอก ดังนี้

ในระหว่างเดินทางในป่า นางอำพันได้คลอดโอรส ราชสีห์ได้พาไปเลี้ยงไว้ในถ้ำ จนกระทั่งกุมารได้ 2 ขวบ ราชสีห์พานางอำพันและกุมารไปส่งที่เมืองปรากฏการบรรพต ส่วนนางมณีสาครให้กำเนิดโอรสองค์หนึ่ง พระโคบุตรให้ชื่อกุมารทั้งสองพระองค์ว่า มณีสุริยัน อำพันสุริยา⁸

ท้าวตะวันตกเป็นสหายของท้าวหัตถ์กัณฑ์ มีมเหสีชื่อนางตรีสุมา มีธิดาชื่อนางवासู เมื่อทราบข่าวว่าท้าวหัตถ์กัณฑ์ถูกพระโคบุตรฆ่าตาย ก็หาคนอาสาไปจับพระโคบุตร แต่ไม่มีใครกล้าไป นางवासูรับอาสาไป พบพระโคบุตรกำลังลอยกระทงอยู่ นางแปลงเป็นมนุษย์อยู่ในดอกบัวทอง พระโคบุตรพบจึงพานางไปไว้ในปราสาท จนกระทั่งนางवासูมีครรภ์ ท้าวตะวันตกอาสาส่งพระพายไปเตือนให้นางกลับ นางवासูพาพระโคบุตรไปบาดาลและจองจำไว้พระอรุณกับยักษ์ 4 คนตามไปช่วย พระโคบุตรฆ่าท้าวตะวันตกตายและจะฆ่านางवासู แต่นางทรงครรภ์จึงงตไว้ ต่อมานางवासูคลอดโอรสของพระโคบุตรและชี้ทางไปเมืองปรากฏการบรรพตให้

⁵ เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, “บทละครนอกสมัยกรุงศรีอยุธยา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 22 .

⁶ รัตนา พันธุ์สุริย์ฉาย, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโคบุตร, วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), หน้า 41.

⁷ อุดม หนูทอง, “โคบุตร: วรรณกรรม,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ 3 (2542): 1320.

⁸ รัตนา พันธุ์สุริย์ฉาย, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโคบุตร, วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้,” หน้า 40.

เนื้อเรื่องในสมุดไทยของบทละครนอกไม่ติดต่อกัน มีต่อตอนที่พระอรุณลาพระชนกชนนีไปท่องเที่ยว พระอรุณไปพบพระฤาษี พระฤาษีได้ชี้ทางไปเมืองสัตตบุษย์ของท้าวเมรุมาศ พระอรุณได้นางบุศรธิดาท้าวเมรุมาศเป็นชายา พวกสาวใช้รู้เข้าก็กราบทูลท้าวเมรุมาศทราบ ท้าวเมรุมาศยกทัพมารบกับพระอรุณ⁹

นิทานคำกลอนเรื่องโคบุตรของสุนทรภู่และบทละครนอกเรื่องโคบุตร มีที่มาจากนิทานมุขปาฐะที่เล่าสืบต่อกันมา ถ้านิทานมุขปาฐะหรือบทละครเรื่องโคบุตรแพร่หลายไปภาคใต้ โคบุตรสำนวนใต้ช่วงปลายน่าจะมีเนื้อเรื่องตรงกันหรือได้เค้าโครงเรื่องมาบ้าง แต่ปรากฏว่าไม่มี ความคล้ายคลึงกัน โคบุตรช่วงปลายของภาคใต้มีลักษณะเป็นโครงเรื่องซ้อนที่ได้รับความนิยมจากเนื้อเรื่องโคบุตรช่วงต้น เริ่มจากชื่อเมืองจะเห็นถึงความคล้องจอง เมืองของนางอำพันชื่อเมืองกาหลง เมืองของนางแก้วกิริยาตัวละครในช่วงปลายมีชื่อว่าเมืองกาหรบ ส่วนในด้านเนื้อเรื่องพบว่ามี ความคล้ายคลึงดังนี้

ตอนที่นางอำพันให้กำเนิดโอรสกลางป่า พระอาทิตย์เสด็จลงมาช่วยเหลือและนำไปให้ราชสีห์ดูแล ตรงกับตอนต้นเรื่องที่พระอาทิตย์นำพระโคบุตรไปฝากให้ราชสีห์ดูแลเช่นกัน นิทานโคบุตรช่วงต้นนกสาลิกาเป็นสื่อรักให้พระโคบุตรกับนางอำพัน โคบุตรช่วงปลายนกสาลิกาเป็นสื่อรักด้วยวิธีการเดียวกันให้พระพันนรังศรีได้นางแก้วกิริยาเป็นชายา

อีกเหตุการณ์หนึ่งเป็นตอนงานอภิเษก มีการอภิเษกโดยตัวละครเอกฝ่ายชายพานางมาจากต่างเมืองและมีอีกนางรออยู่ที่เมืองของตน พระโคบุตรมีนางมณีเป็นนมเหลืฝ่ายขวานางอำพันที่มาจากต่างเมืองเป็นนมเหลืฝ่ายซ้าย เนื้อเรื่องช่วงปลายพระรุ่มลูกพระโคบุตร พระพันนรังศรีอภิเษกโดยมีนางบุศมาลาน้องต่างมารดาเป็นนมเหลืฝ่ายขวา นางแก้วกิริยาที่มาจากเมืองกาหรบเป็นนมเหลืฝ่ายซ้าย โดยกวีให้เหตุผลถึงความคู่ควรของพระพันนรังศรีกับนางบุศมาลาน้องสาวต่างมารดาว่า

“ลูกรักทั้งสององ	เปนเชื้องวงพงเทวา
สายสุดบุตสมาลา	เจาเกิดมาเป็นกระสัดรี
ลูกพญาตาไตหลา	ไหมค้วนมาประสมศรี
นอกจากกุมารี	วงพินองไนพงษา
ค้วนพือบพีเสก	ไหเปนเอกรองพารา
มอเวนกรุมมหา	ตามกระสัดรามาแต่กอร” (เล่ม 4 หน้า 84)

นอกจากโคบุตรสำนวนใต้ช่วงปลายจะได้รับอิทธิพลจากโคบุตรช่วงต้นแล้ว กวียังผสมผสานกับอนุภาคอื่นๆ แต่งขยายเนื้อเรื่องจนจบเรื่อง เช่น

⁹ เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, บทละครนอกสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 94.

การสร้างตัวละคร เนื้อหาในช่วงปลาย กวีสร้างตัวละครโดยได้อุณหภูมิตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ พระพันนรังศรีโอรสของพระโคบุตรมีบุญญาบารมีเปรียบได้กับองค์พระนารายณ์ อวตารมาผลาญยักษ์ เช่นเดียวกับการอวตารของพระรามในเรื่องรามเกียรติ์

“เจ้านายของเรานี้	สกุณวงพงเทวา
ครีของพระเอวอะตาน	มาจ่ผลานอัสสุรี
ไหลสินหลายักษ์	เทาซีตาก็โหมเหลือ” (เล่ม 4 หน้า 22)

ท้าวมหาจักร ตัวละครสำคัญในโคบุตรช่วงปลาย มีลักษณะเช่นเดียวกับทศกัณฐ์ตัวละครฝ่ายอธรรมในเรื่องรามเกียรติ์

“ครันรุงพุงแสงสุริย	มหาจักรยักษ์
ลีลาจากปราสาทศรี	
สำแดงตำแลงริดที่	สิบเศียรอัสสุรี
ทรายขวยสิบพระกอน”	
(เล่ม 4 หน้า 38)	

อนุภาคด้านเนื้อเรื่องที่คล้ายกับวรรณคดีเรื่องอิเหนา เป็นตอนที่ตัวละครเอกสร้างสถานการณ์เพื่อลักพานางไป อิเหนาคิดลักพานางบุษบาหนี โดยสร้างสถานการณ์ว่ามีข้าศึกเข้าปล้นเมืองตาทา เผาโรงมหรสพทำให้เมืองวุ่นวาย อิเหนาอาศัยความโกลาหล ปลอมตัวเป็นจระกพาบุษบาหนีออกนอกเมืองไปซ่อนไว้ในถ้ำกลางป่า ในเรื่องโคบุตรช่วงปลาย พระพันนรังศรีคิดแผนการลักพานางแก้วกิริยาหนีว่า

“คิดจักแปลงสอรอรอนราน	ไหเกิดไฟการ
เผาผลารกรุงยักนักครา	
พลมารทหารแกลวกลา	ตกใจไขวควา
ออกมาช่วยดับอัคคี	
แลววางเขาปราสาทศรี	อุมภาเทวี
เห็นที่สมจิตคิดหมาย”	
	(เล่ม 4 หน้า 55)

พระพันนรังศรี แผลงศรศิลป์บันดาลไฟไหม้เมืองกาทรบ ชาวเมืองวุ่นวายโกลาหลช่วยกันดับไฟ จึงใช้โอกาสนี้พานางแก้วกิริยาหนีไป

2.3.1.2 เนื้อเรื่อง

พระโคบุตรเป็นโอรสของพระอาทิตย์กับนางฟ้า พระอาทิตย์นำโคบุตรไปฝากให้ราชสีห์เลี้ยงดูจนได้อายุ 14 ปี พระอาทิตย์มอบอาวุธวิเศษและราชสีห์ได้มอบยาชุบชีวิตให้แก่โคบุตร พระโคบุตรออกเดินทางไปหาคุณครูตามคำบอกของพระอาทิตย์

ท้าวพรหมทัตกับมเหสีนางประทุม แห่งเมืองพาราณสี ถูกบุโรหิตก่อกบฏและฆ่าทั้งสองพระองค์ นางมณีและพระอรุณพระธิดาและพระโอรสหนีไปได้ ระหว่างทางในป่าลงเล่นน้ำที่สระแห่งหนึ่ง ยักษ์ 4 คน ที่เฝ้าสระจับตัวไว้ พระโคบุตรเข้าช่วยเหลือและช่วยกู้บ้านเมืองพร้อมทั้งชุบชีวิตท้าวพรหมทัตกับนางประทุม พระโคบุตรกับพระอรุณทูลลาท่องเที่ยวป่า ระหว่างทางพบนางยักษ์แปลง ลักพาพระอรุณเพื่อไปเป็นคู่ครองกับนางอิรีนลูกสาวของตน พระโคบุตรตามไปช่วยเหลือได้ ต่อมาพระโคบุตรช่วยชีวิตนกสาลิกาที่ถูกเหยี่ยวทำร้าย นกสาลิกางจึงติดตามไปจนถึงเมืองกาหลง และเป็นสื่อรักให้พระโคบุตรได้นางอำพันธิดาเจ้าเมืองกาหลงเป็นชายา ความล่องรู้ถึงท้าวหลวิราช พระองค์สั่งให้หมื่นสิทธิทำเตียงกลจับพระโคบุตร แต่ไม่สำเร็จ พระโคบุตรพานางอำพันหนีกลับเมืองพาราณสี ระหว่างทางพบยักษ์ห้ศกัณฐ์จะแย่งชิงตัวนางอำพัน พระโคบุตรต้องให้พญาวานรพานรินทร์มาช่วยจนมายักษ์สำเร็จ

เมื่อถึงเมืองพาราณสี ท้าวพรหมทัตได้จัดพิธีอภิเษกพระโคบุตรกับนางมณีและนางอำพัน พระโคบุตรหว่านเห็นนางอำพันซึ่งกำลังตั้งครรภ์อยู่ นางเกิดความน้อยใจและหึงหวงจึงทำเสน่ห์ให้พระโคบุตรหลงไหล พระอรุณเสด็จมาแก้เสน่ห์สำเร็จ พระโคบุตรจึงขับนางอำพันออกจากเมือง

นางอำพันให้กำเนิดโอรสในป่าแล้วสิ้นใจ พระอาทิตย์เสด็จมาชุบชีวิตและนำไปให้ฝากราชสีห์ช่วยดูแล พระโคบุตรเสด็จมารับนางอำพันกลับเมืองสิงขร ต่อมานางมณีให้กำเนิดพระธิดา พระโคบุตรได้ทำพิธีตั้งชื่อโอรสว่าพันธรังศรี พระธิดาชื่อว่าบุศมาลา เมื่อเจริญวัยพระพันธรังศรีทูลลาพระบิดาเพื่อไปหาคุณครู จนมาถึงเมืองกาทรบ นกสาลิกาเป็นสื่อรักให้พระพันธรังศรีได้นางแก้วกิริยาพระธิดาท้าวมหาจักรกับนางสุนนที่เป็น ชายา แล้วพานางหนีออกจากเมือง ท้าวมหาจักรแต่งกลให้จักรนารายณ์ผู้เป็นโอรสปลอม เป็นแมลงวันติดตามไป พอตกตึกได้สะกดให้ทุกคนหลับ แล้วพานางแก้วกิริยากลับเมือง พระพันธรังศรีได้ติดตามไป ใช้ศรแผลงจนไฟไหม้เมืองกาทรบ ขณะโกลาหลก็พานางแก้วกิริยาหนี ท้าวมหาจักรเสียใจมากจึงโดดเข้ากองไฟสิ้นพระชนม์ นางสุนนที่จึงมอบราชสมบัติให้แก่จักรนารายณ์

พระพันธศรีกลับเมืองสิงขร พระโคบุตรจัดพิธีอภิเษกพระพันธรังศรีกับนางบุศมาลาและนางแก้วกิริยา ในวันอภิเษกพระอาทิตย์มาร่วมพิธีและชุบชีวิตของท้าวมหาจักร ท้ายที่สุดพระโคบุตรสิ้นพระชนม์ วิญญาณไปสู่สรวงสวรรค์ เมืองสิงขรกลายเป็นป่า พระพันธรังศรีย้ายไพร่พลไปอยู่เมืองกาหลง

2.3.2 ลักษณะวงศ์

2.3.2.1 ภูมิหลังของเรื่อง

วัชร รมยะนันท์¹⁰ ได้กล่าวถึงที่มาของเรื่องลักษณะวงศ์ของสุนทรภู่ว่า สุนทรภู่ได้เนื้อเรื่องมาจากวรรณกรรมท้องถิ่นของลาวเรื่องสุริวงศ์ และได้ดัดแปลงให้มีเนื้อเรื่อง กระชับขึ้นจากเรื่องเดิมที่มีเนื้อเรื่องยืดยาวของลาว และใช้ชื่อเรื่องใหม่ว่าลักษณะวงศ์

วรรณกรรมนิทานภาคใต้เรื่องลักษณะวงศ์ปรากฏข้อมูล 2 ส่วน คือ ส่วนกลอนและส่วนกาพย์ เนื้อหาไม่สมบูรณ์ตลอดทั้งเล่ม อาจเพราะชำรุดหรือสูญหายไป ส่วนกาพย์เริ่มตั้งแต่พระลักษณะวงศ์พานางเกสรกลับบ้านเมือง ดำเนินความถึงงานถวายพระเพลิงพระศพนางเกสรและมีเนื้อเรื่องช่วงปลายถึงตอนนางยี่สุนให้กำเนิดพระโอรส ส่วนส่วนกลอนเริ่มตั้งแต่เพชรฆาตสงสารนางสุวรรณอำมาและลักษณะวงศ์จึงปล่อยตัวไปวงศ์ จนถึงงานถวายพระเพลิงศพนางเกสร ซึ่งเป็นการคัดลอกจากต้นฉบับสุนทรภู่ และกวีดำเนินเรื่องในตอน ปลายต่อจากที่สุนทรภู่แต่งไว้ ทำให้เรื่องขยายไปมาก จนถึงตอนพระโอรสเกสรสุริวงศ์ออกติดตามจนพบนางเกสร เนื้อความช่วงปลายทั้ง 2 ส่วน(กลอนและกาพย์) พบว่ามีเนื้อเรื่องตรงกัน

สุรรัตน์ หาญคำ¹¹ กล่าวถึงลักษณะวงศ์ส่วนใต้ว่า เมื่อรวมเรื่องลักษณะวงศ์ฉบับของสุนทรภูู่กับส่วนใต้เข้าด้วยกันจะมีโครงเรื่องเท่ากับสุริวงศ์ฉบับภาคอีสานทั้งเรื่อง กวีได้อาจแต่งลักษณะวงศ์ขึ้นจากโครงเรื่องเดิมของสุริวงศ์ฉบับภาคอีสานที่สุนทรภู่ได้ไว้แต่เดิม ดำเนินเรื่องราวทั้งคงชื่อตัวละครตลอดจนชื่อบ้านเมืองตามที่สุนทรภูู่ดัดแปลงไว้แล้ว เพราะถ้าไม่เช่นนั้นเรื่องที่มีโครงเรื่องซับซ้อนยืดยาวจะไม่เหมือนกันโดยตลอด จากข้อสันนิษฐานดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่าเรื่องสุริวงศ์ฉบับภาคอีสานเคยได้รับความนิยมแพร่หลายในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง ต่อมาได้แพร่เข้าสู่ภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทยตามลำดับ

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเนื้อเรื่องช่วงปลายของลักษณะวงศ์ส่วนภาคใต้ อาจมีที่มาได้ 2 ลักษณะคือ

1. เนื้อเรื่องช่วงต้นลักษณะวงศ์ทั้ง 2 ส่วน ทั้งกาพย์และกลอนได้รับอิทธิพลจากต้นฉบับสุนทรภู่ แต่เนื้อความไม่สมบูรณ์ทั้งเรื่อง กวีจึงแต่งเรื่องยืดยาวไปตามที่ได้รับฟังนิทานเรื่องสุริวงศ์ที่แพร่หลายไปยังภาคใต้ของประเทศไทย โดยเชื่อมต่อเรื่องราว คงชื่อตัวละคร บ้านเมืองตามต้นฉบับของสุนทรภู่ เรื่องจึงต่อเนื่องเป็นฉบับเดียวกัน

¹⁰ วัชร รมยะนันท์, "ลักษณะวงศ์" สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง 19 (2542): 5816.

¹¹ สุรรัตน์ หาญคำ, "สุริวงศ์วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), หน้า 43.

2. สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพกล่าวถึงกลอนนิทานลักษณะวงศ์ที่พบในภาคกลางว่า “เรื่องลักษณะวงศ์พิเคราะห์ดูเห็นเป็นสำนวนกลอนสุนทรภู่ แต่แค่ 9 เล่มสมุดไทย(เพียงตามม้าไปเห็นศพนางเกสร) ต่อนั้นดูเหมือนสำนวนของผู้อื่น”¹² สำนวนอื่นที่ไม่ใช่สำนวนสุนทรภู่คงจะแพร่หลายไปภาคใต้เช่นกัน เพราะไม่ต้องการให้เรื่องจบด้วยความเศร้า ก็จึงนำโครงเรื่องจากลักษณะวงศ์สำนวนอื่นมาแต่งต่อจากสำนวนกาพย์ที่มีอยู่เดิม ส่วนสำนวนกลอนที่พบในภาคใต้ เมื่อจบบทความฉบับสุนทรภู่ เนื้อเรื่องยังไม่จบ ก็ภาคใต้จึงผนวกเรื่องสำนวนอื่นมาจบบทจากฉบับสุนทรภู่ เป็นการจารตามการออกเสียงของคนถิ่นใต้ และเปลี่ยนคำบางคำให้เป็นคำท้องถิ่นใต้เพื่อสะดวกในการออกเสียง

2.3.2.2 เนื้อเรื่อง

ท้าวพรหมทัตสังฆประหารนางสุวรรณอำภาและพระลักษณะวงศ์ เพชฌฆาตสงสารจึงปล่อยทั้งสองไป ยักษ์วิรุณมาศมาพบจึงพานางสุวรรณอำภาไปเมืองมยุรา ลักษณะวงศ์ออกติดตามพระมารดาได้พบพระฤๅษีและนางทิพเกสร พระลักษณะวงศ์รำเรียนวิชา กับพระฤๅษี เมื่อเติบโตใหญ่จึงติดตามไปช่วยพระมารดาและฆ่าท้าววิรุณมาศตาย ต่อมาลักษณะวงศ์กลับคืนบ้านเมือง ชำนางยักษ์แปลงแล้วกลับไปรับนางทิพเกสร

กล่าวถึงนางทิพเกสร หลังจากลักษณะวงศ์จากไป พระฤๅษีก็สิ้นชีวิต นางไปอาศัยอยู่กับกษัตริย์ทั้งห้า พระลักษณะวงศ์ตามมาพบ และได้นางกษัตริย์ทั้งห้ากับนางทิพเกสร เป็นชานา พระลักษณะวงศ์พานางทิพเกสรกลับเมือง ระหว่างทางวิทยากรใช้มนต์สะกดลักพานางทิพเกสรไป มีวิทยากรอีกตนเหาะมาพบเข้าจึงเกิดการต่อสู้แย่งชิงนางเกสรจนสิ้นใจทั้งคู่ นางเกสรได้รับการช่วยเหลือจากเทพารักษ์แปลงร่างให้เป็นพรหมณ์ และออกติดตามพระลักษณะวงศ์ ฝ่ายพระลักษณะวงศ์พอพ้นจากมนต์สะกดก็ออกติดตามนางเกสรจนมาถึงเมืองยุบล พระลักษณะวงศ์ได้นางยี่สุนธิตาท้าวกรดสุริกาลเจ้าเมืองเป็นชานา

พรหมณ์เกสรออกติดตามพระลักษณะวงศ์ได้พบกับพรานป่า พรานนำเข้าถวายตัวรับใช้พระลักษณะวงศ์ พระลักษณะวงศ์ใกล้ชิดพรหมณ์เกสร จนนางยี่สุนหึงจึงหาอุบายใส่ร้ายว่าถูกพรหมณ์เกสรลวนลาม พระลักษณะวงศ์สังฆประหารพรหมณ์เกสร ขณะที่เพชฌฆาตลงดาบ นางได้ประสูติโอรสและคินสภาพร่างเดิม พระลักษณะวงศ์ทราบความจริงก็เสียพระทัยมากและจัดพิธีศพนางอย่างสมเกียรติ กล่าวถึงพระฤๅษีลีนบุญได้ไปเกิดเป็นพระพรหม เสด็จลงมาชุบชีวิตนางเกสร พร้อมกับเสกดอกมหาหงส์และดอกมณฑาขึ้นเป็นพื้เลี้ยงให้รับใช้ขณะนางเกสรถือศีลอยู่ในป่า พร้อมทั้งสาปให้พระลักษณะวงศ์ประสบความยากลำบาก

¹² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: บรรณาคาร, 2518), หน้า 55.

ฝ่ายพระลักษณวงศ์ เมื่อถึงวันถวายพระเพลิงศพพบว่าศพนางเกสรหายไป ไทรทำนายว่านางยังไม่สิ้นชีวิต ต่อมานางยี่สุนประสูติโอรส พระลักษณวงศ์จัดพิธีทำขวัญตั้งนามพระโอรสของนางเกสรว่าเกสรสุริยงและโอรสของนางยี่สุนว่าสุนสูมาลี เมื่อพระโอรสมีชันษามากขึ้น พระลักษณวงศ์จึงนำทหารออกติดตามนางเกสรถึงเขาบรรพต นกยักษ์เข้าลักพระโอรสเกสรสุริยงไป พระพรหมเสด็จลงมาช่วยโดยมอบอาวุธให้พระโอรสเกสรสุริยงฆ่านกยักษ์ได้สำเร็จ

กล่าวถึงกนิรทั้งห้า มีโอรสที่เกิดกับพระลักษณวงศ์ พระนามว่าวิเชียรฉาย อุบลเจตฉาย จำเริญศักดิ์ วิจิตรรัตนา และนรินทร์สุริยวงศ์ กุมารทั้งห้าร่ำเรียนวิชาจนชำนาญเก่งกล้าแล้วออกตามหาพระบิดา ระหว่างทางพบพระโอรสเกสรสุริยง จึงต่อสู้กันแต่อาวุธที่ใช้กลายเป็นดอกไม้กับขนมไม่ทำอันตรายแก่กัน เมื่อถามความทราบว่าเป็นพี่น้อง จึงเดินทางต่อไปได้พบกับนางเกสร นางเกสรจึงทราบว่พระลักษณวงศ์กำลังออกติดตามหานาง

2.3.3 สิงหไกรภพ

2.3.3.1 ภูมิหลังของเรื่อง

สิงหไกรภพเป็นนิทานคำกลอนผลงานสุนทรภู่ มีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อถวายเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง สุนทรภู่เริ่มแต่งตอนต้นรัชกาลที่ 2 และแต่งต่อเมื่อไปบวชอยู่วัดเทพธิดาราม แต่แต่งค้างไว้เพียง 12 เล่มสมุดไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าสุนทรภู่แต่งสิงหไกรภพตอนต้น 9 เล่มสมุดไทย เพื่อถวายเจ้าฟ้าอาภรณ์ และแต่งอีก 6 เล่มสมุดไทยเพื่อถวายกรมหมื่นอัปสรสุตาเทพพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว¹³

สิงหไกรภพสำนวนใต้ได้กล่าวถึงที่มาของเรื่องไว้ในเนื้อความตอนหนึ่งว่าผู้แต่งได้ยืมได้ฟังเรื่องสิงหไกรภพที่นำมาแสดงหนังควน แล้วจึงนำมาแต่งฉบับลายลักษณ์ขึ้น

“นิทานเถื่อนหนังควน จันคิดกำรหม่วนตามอาจิน
แต่งกลอนผ่วนทำยีน ผินผืนจับกลับกล้าวมา”

อุดม หนูทอง¹⁴ ให้ความเห็นว่ามีการนำนิทานเรื่องสิงหไกรภพมาเล่นหนังตะลุงในภาคใต้แน่นอน “หนังควน” เป็นชื่อที่ชาวจังหวัดพัทลุงและบางจังหวัดในภาคใต้เรียกหนังตะลุง ต้องมีผู้นำต้นฉบับของสุนทรภู่เข้ามาก่อน แล้วแพร่หลายจนมีการนำวรรณกรรมมาใช้ในรูปของศิลปะการแสดงหนังตะลุง ดังนั้นที่มาของสิงหไกรภพสำนวนใต้มีความเป็นไปได้ที่จะ

¹³ สุกัด มหาวรรกร, “สิงหไกรภพ,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง 14 (2542): 6763.

¹⁴ สัมภาษณ์ อุดม หนูทอง, รองคณบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา, 19 พฤศจิกายน 2546.

รับอิทธิพลจากสิงห์ไกรภพฉบับภาคกลางผ่านทางสิงห์ไกรภพที่อยู่ในรูปการแสดงหนังตะลุง แล้วนำมาแต่งเป็นฉบับลายลักษณ์ที่มีคำประพันธ์เป็นกาพย์ตามความนิยมของคนในท้องถิ่นได้

2.3.3.2 เนื้อเรื่อง

เมืองโกญจา มีเจ้าเมืองนามว่าท้าวอินนุมาศ มีนางจันนักษาเป็นพระมเหสี ทั้งสองพระองค์ทรงรับบุตรโอรสสลัดเป็นโอรสบุญธรรม ให้ชื่อว่าคงคาไลย ต่อมานางจันนักษาทรงครรภ์ คงคาไลยแค้นที่โอรสสลัดพ่อของตนถูกฆ่า พร้อมทั้งอิจฉาพระกุมารที่อยู่ในพระครรภ์ จึงก่อการกบฏ พระอินทร์ช่วยเหลือพาท้าวอินนุมาศและมเหสีไปที่ป่านอกเมือง ทั้งสองปลอมเป็นชาวบ้าน อาศัยอยู่กระท่อมปลายไร่ของพรานป่า ต่อมาพระมเหสีประสูติพระโอรส

ยังมีเมืองมิลิลา กษัตริย์ครองเมืองมีเชื้อสายพราหมณ์ พระนามว่าท้าวพิรุณฉาย มีพระโอรสคือจินดาพราหมณ์ เมื่อใกล้สิ้นพระชนม์ได้เรียกพระโอรสมาสั่งความให้เดินทางไปหาผู้มีพระคุณ เมื่อสั่งความเสร็จก็สิ้นพระชนม์ พระมเหสีบุกบ้ายได้สิ้นพระชนม์ตามพระองค์ไป จินดาพราหมณ์จึงออกเดินทางตามหาผู้มีบุญ จนกระทั่งถึงกระท่อมปลายไร่แล้วลักพาพระกุมารไป

จินดาพราหมณ์พาพระกุมารเดินทางหลงเข้าแดนยักษ์ ยักษ์พินทุมาล ผู้มีหน้าที่รักษาต้นไม้ของเทวดามาพบ จึงเกิดการต่อสู้กัน ยักษ์จับตัวจินดาพราหมณ์และพระกุมารได้ นำไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม ตั้งชื่อพระกุมารว่า สิงห์ไกรภพ พร้อมทั้งสอนวิชาต่าง ๆ ให้ เมื่อสิงห์ไกรภพโตขึ้นทราบความจริงว่าไม่ใช่ลูกแท้ ๆ จึงออกอุบายให้ยักษ์พินทุมาลออกไปหาสัตว์สีขาวมาให้ตนแล้วขโมยใบสรพยาพร้อมน้ำมวกผาหนีไป ยักษ์พินทุมาลตามมาทันจนสุดเขตแดนยักษ์ ได้เขียนมนต์วิเศษให้สิงห์ไกรภพไว้ที่พื้นดิน และมอบตะบองเพชรแก่จินดาพราหมณ์แล้วจึงสิ้นใจตาย หลังจากเผาศพยักษ์ ทั้งสองจึงเดินทางไปเมืองมิลิลา

กล่าวถึงกรุงโกญจา เหล่าอำมาตย์รวบรวมไพร่พลยึดเมืองคืนได้สำเร็จ คงคาไลยหนีตายเข้าป่า ได้พบฤๅษีประไลยโกตจึงอยู่ปรนนิบัติพระฤๅษี อำมาตย์และชาวเมืองพากันไปรับท้าวอินนุมาศกับนางจันนักษากลับคืนเมือง

ณ เมืองมิลิลา ขณะที่จินดาพราหมณ์ออกไปเก็บยาที่ยอดผา พวกเขาเสนาสิมคำสั่งของจินดาพราหมณ์ เล่าเรื่องราวว่าสิงห์ไกรภพไม่ใช่น้องแท้ ๆ จินดาพราหมณ์ลักพามา สิงห์ไกรภพแค้นมากจึงกินใบสรพยากลายเป็นนกแก้วบินหนีไป จินดาพราหมณ์กลับมาไม่พบน้องก็ออกติดตามจนมาถึงกรุงโกญจา

นกแก้วสิงห์ไกรภพบินมาถึงเมืองมารัน เจ้าเมืองคือท้าวจตุพักพามเหสีนางบิลวัน และนางสร้อยสุดาพระธิดาประพาสป่า นางสร้อยสุดาพบนกแก้วแปลงจึงรับไปเลี้ยงในวัง สิงห์ไกรภพได้นางสร้อยสุดาเป็นชaya และพานางหนีออกจากเมือง ระหว่างทางพบวิทยารจึงต่อสู้กัน นางสร้อยสุดาใช้อุบายฆ่าวิทยารได้ ท้าวจตุพักออกติดตามนางสร้อยสุดาได้ต่อสู้กับสิงห์ไกรภพ สิงห์ไกรภพพลาดท่าตกลงมาสลบ เทวดามาพรางตัวไว้ไม่ให้เห็น ท้าวจตุพักจึงพานางสร้อยสุดากลับนครมารัน

จินดาพราหมณ์ตามมาพบสิงห์ไกรภพ ทั้งสองบุกเข้าเมืองยักษ์ ต่อสู้กับ ท้าวจตุพัก แต่ก็ไม่รู้แพ้ชนะ จินดาพราหมณ์จึงพาสิงห์ไกรภพกลับเข้ากรุงโกญจา เข้าเฝ้าท้าว อินนุมาตและนางจันทักขา เวลาผ่านไปสิงห์ไกรภพคิดถึงนางสร้อยสุดาจึงทูลลาท้าวอินนุมาตไป ร่ำเรียนวิชา เพื่อจะกลับไปชิงนางสร้อยสุดาจากท้าวจตุพัก

2.3.4 พระอภัยมณี

2.3.4.1 ภูมิหลังของเรื่อง

พระอภัยมณีเป็นนิทานคำกลอนเรื่องยาวที่สุดของสุนทรภู่ สุนทรภู่เริ่ม แต่งนิทานเรื่องนี้ในสมัยรัชกาลที่ 2 โดยแต่งเพื่อขายฝัปกเลี้ยงตนเองขณะติดคุกราวปี พ.ศ. 2364 แต่คงแต่งไว้เพียงเล็กน้อย เมื่อพ้นโทษคงจะได้แต่งต่อตามสมควร แต่ก็คงไม่มากนัก เพราะมีราชการต้องเข้าเฝ้าอยู่เสมอ ต่อมาเมื่อสุนทรภู่บวชในสมัยรัชกาลที่ 3 และจำพรรษาอยู่ ณ วัดมหาธาตุ ระหว่างพ.ศ. 2377-2378 อยู่ในพระอุปการะของพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ และ แต่งเรื่องพระอภัยมณีต่อ เป็นการแต่งถวายตามรับสั่งของพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ แต่งได้มาก น้อยเพียงใดและแต่งถึงตอนใดก็ไม่ปรากฏหลักฐาน ในระยะต่อมา เมื่อสุนทรภู่ได้ฟังพระ บารมี สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ก็ได้แต่งเรื่องพระอภัย มณีต่อไปอีก โดยแต่งตามรับสั่งของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระพี่นางร่วมเจ้าจอมมารดาของ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ แต่งจนถึงเล่มที่ 49 คือตอนพระอภัยมณีออกบวช หลังจากนั้นได้ให้ผู้ อื่นแต่งต่อไม่ใช่สำนวนสุนทรภู่¹⁵

2.3.4.2 เนื้อเรื่อง

วรรณกรรมนิทานเรื่องพระอภัยมณีที่พบในภาคใต้ มีเนื้อความไม่ สมบูรณ์ทั้งเรื่อง พบเนื้อเรื่องเพียงบางตอน ข้อความเลือนลาง บางช่วงก็ขาดหายไป เนื้อเรื่องที่ พบมีบางตอนดังนี้

พระอภัยมณีกับศรีสุวรรณเป็นโอรสท้าวสุทัศน์กับนางปทุมเกสรแห่ง เมืองรัตนา พระอภัยมณีและศรีสุวรรณลาพระบิดาและพระมารดาไปศึกษาหาวิชาความรู้ พระ อภัยมณีเรียนวิชาเป่าปี่ ส่วนศรีสุวรรณเรียนวิชาการกระบี่กระบอง เมื่อทั้งสองเรียนวิชากลับมาแล้ว พระบิดากริ้วที่เรียนวิชาไม่เกี่ยวกับการปกครองบ้านเมือง จึงขับไล่ออกจากเมือง พระอภัยมณี และศรีสุวรรณพบพราหมณ์ 3 คน ชื่อ โมรา สาหนน และวิเชียร พระอภัยมณีแสดงวิชาเป่าปี่ทำให้ พราหมณ์ทั้งสามคนและศรีสุวรรณหลับ ส่วนนางผีเสื้อสมุทรได้ยินเสียงปี่และพบพระอภัยมณีก็ หลงรัก จึงอุ้มพาพระอภัยมณีกลับไปยังถ้ำของตน เมื่อพราหมณ์ทั้งสามคนและศรีสุวรรณตื่นขึ้น มาไม่พบพระอภัยมณีจึงตามหาจนเข้าไปถึงเมืองรมจักร ซึ่งมีศึกกับท้าวอุเทน ศรีสุวรรณช่วยรบ

¹⁵ ชลดา เรื่องรักษลิขิต, ชีวิตประวัติและผลงานของสุนทรภู่, หน้า 116.

ได้ชัยชนะ ท้าวทศวงศ์เจ้าเมืองมัจฉะจึงยกนางเกษราพระธิดาให้แก่ศรีสุวรรณ

ส่วนพระอภัยมณีได้อยู่กับนางผีเสื้อสมุทรจนมีโอรสชื่อสินสมุทร พระอภัยมณีกับสินสมุทรได้หนีนางผีเสื้อสมุทร โดยความช่วยเหลือของเงือกสองผัวเมียและลูกสาว ไปยังเกาะแก้วพิสดาร นางผีเสื้อสมุทรออกตามพระอภัยมณี แต่ด้วยฤทธิ์คาถาอาคมของพระฤาษี นางผีเสื้อสมุทรจึงไม่สามารถเข้าไปถึงเกาะแก้วพิสดารได้

ท้าวสิลราชเจ้าเมืองผลึก ได้พาพระธิดาชื่อนางสุวรรณมาลีเที่ยวทะเล และเกิดพายุฝน เรือได้หลงไปถึงเกาะแก้วพิสดาร นางสุวรรณมาลีได้พบกับพระอภัยมณีและเกิดรักใคร่ชอบพอกัน เมื่อท้าวสิลราชเดินทางกลับพระอภัยมณีกับสินสมุทรได้ขออาศัยเรือกลับด้วย พระอภัยมณีได้ฝากนางเงือกไว้กับพระฤาษี (ความซำรุด) สินสมุทรฆ่าโจรสลัดแล้วคุมกองเรือ ไปจนถึงเมืองมัจฉะ พบกับศรีสุวรรณทำสงครามกัน แต่ภายหลังรู้ว่าเป็นอาหหลาน จึงชวนกัน ออกติดตามพระอภัยมณี

เนื้อความต่อมาเป็นตอนที่ สุดสาครลาพระฤาษีและแม่เงือกออกตามหาพระอภัยมณี

ตอนต่อมาเป็นเหตุการณ์ที่มังคลาโอรสพระอภัยมณีกับนางละเวง ทำศึกชิงโคตรเพชรซึ่งนางเสาวคนธ์ธิดาเมืองการเวกขไปไว้เมืองการเวก มังคลายกทัพไปตีเมืองผลึกจับท้าวทศวงศ์และมเหสี นางสุวรรณมาลีและธิดาสององค์ คือสร้อยสุวรรณ จันทร์สุดา มาขังไว้ที่ป่าตาล นางละเวงตกใจมาก จึงเข้าช่วยเหลือ

ถึงแม้เนื้อเรื่องวรรณกรรมนิทานเรื่องพระอภัยมณีจะไม่สมบูรณ์ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง แต่เนื้อเรื่องที่พบก็แสดงให้เห็นว่า เรื่องพระอภัยมณีแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับในท้องถิ่นได้ มีการคัดลอกไว้ยาวจนจบเรื่อง แต่ต่อมาได้ชำรุดสูญหายไป

2.4 ผู้แต่ง

ลักษณะเฉพาะประการหนึ่งของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ คือไม่นิยมระบุชื่อผู้แต่ง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกวีถ่อมตน ไม่ต้องการเปิดเผยตัวเอง มุ่งแต่สร้างวรรณกรรมเพื่อเป็นพหุบุชา คือสร้างหนังสือถวายวัด หวังได้อานิสงส์จากการทำบุญเป็นสำคัญ ไม่ต้องการชื่อเสียงแต่อย่างใด ผู้แต่งวรรณกรรมส่วนใหญ่เป็นสามัญชนและพระภิกษุ และอาจนิยมแต่ง คัดลอกจัดการสร้างโดยคณะบุคคล จึงไม่ระบุชื่อผู้แต่งเป็นการเฉพาะตัวก็อาจเป็นไปได้¹⁶

¹⁶ ฉันทสิ ทองช่วย, ภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2538), หน้า 268.

ชวน เพชรแก้ว ได้ศึกษาวรรณกรรมนครศรีธรรมราช จำนวน 40 เรื่อง พบว่ามีอยู่ 5 เรื่องเท่านั้นที่กล่าวถึงผู้สร้าง ผู้เขียน และผู้แต่งไว้ชัดเจน¹⁷

วรรณกรรมนิทานภาคใต้ทั้ง 4 เรื่องไม่ค่อยปรากฏชื่อเรื่องผู้แต่ง อาจเป็นเพราะว่าแต่ละฉบับมีความไม่สมบูรณ์ ชำรุดไปตามกาลเวลา ส่วนในการจารผู้เขียนหรือผู้คัดลอกจะใช้สรรพนามแทนตนเอง อาทิเช่น ฉัน ข้าพเจ้า หรืออาตมา

วรรณกรรมนิทานเรื่องพระอภัยมณี ตอนสินสมุทรพบศรีสุวรรณ สมุดคัดลอกของวารภรณ์ อาชีวะปกรณ ก่อไว้ตอนท้ายเรื่องว่า

"จบสมุทแต่เท่านี้ สมุทโมภา เขียนจบวรรณอาทิตย์ เดือน 10 แรมเจ็ด ค่ำ ทารผู้ใดจะสวดจะอ่าน เห็นตัวใดผิดช่วยตอบแทนให้ถูกต้องด้วย ลางบ้างก็ดกลางบ้างก็ถูก ทารทั้งหลาย อย่าได้นินทาอาตมา "

สรรพนาม "อาตมา" แสดงว่า ผู้คัดลอกเป็นพระภิกษุ สมัยก่อนวัดเป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน ผู้ที่บวชเรียนจึงมีบทบาทสำคัญในการจารหนังสือ

โคบุตรฉบับพิมพ์ ของวิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี ระบุชื่อผู้เขียนไว้ว่า

"ดูข้าชื่อทองคำ ทำจัดแจงแต่งถวาย

เรื่องความตามนียาย ไหมไพเราะสเนาะกลอน"

"ทองคำ" น่าจะเป็นเพียงผู้คัดลอกต่อๆ กันมา เพราะปรากฏข้อความว่าผู้เขียนเป็นเพียงผู้คัดลอก มิใช่ผู้แต่ง ดังข้อความ

"ต่างกลับคืนเมือง เรื่องขางหน้าหรรุใหม่

ปราดเต็มแต่งเต็มใจ เพียงนี้ไสยในคำฉัน"

โคบุตรบางฉบับตอนต้นกล่าวว่า "ดูข้าชื่อทองคำ ทำจัดแจงแต่งถวาย เรื่องความตามนียาย ไม่เพราเพราะสเนาะถ้อย" ตอนท้ายเรื่องยังกล่าวไว้อีกว่า "ข้าพเจ้านายรุ่ง ผู้เขียนไว้ในพระพุทศศาสนา" แสดงให้เห็นว่าการระบุชื่อบุคคลในเรื่องไม่มีความแน่นอน เพราะมีความเป็นไปได้ว่าหมายถึงทั้งผู้แต่ง ผู้สร้าง หรือผู้คัดลอกก็ได้ ฉบับนี้นายรุ่ง ผู้เขียนน่าจะเป็นเพียงผู้คัดลอกต่อมาจากฉบับ นาย "ทองคำ"¹⁸

¹⁷ ชวน เพชรแก้ว, "ลักษณะวรรณกรรมของนครศรีธรรมราช," ในรายงานการสัมมนาประวัติ ศาสตร์นครศรีธรรมราชครั้งที่ 3: ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากภาษาและวรรณกรรม (นครศรีธรรมราช: วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, 2528), หน้า 92.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

ดิเรก พรตตะเสน กล่าวไว้ว่า โคนุดเป็นผลงานของกวีชื่อดังของภาคใต้ คือ นายเรื่อง นาใน¹⁹ แต่ผู้วิจัยไม่พบฉบับที่จะอ้างอิงได้ว่าเป็นของนายเรื่อง นาใน ประเด็นผู้แต่งวรรณกรรมนิทานเรื่องโคนุดยังคงเป็นแค่ข้อสันนิษฐาน ชวน เพชรแก้ว²⁰ แสดงความเห็นว่าคุณาเทศคดี (กลอน มัลลิกามาศ) กล่าวไว้เมื่อปี พ.ศ. 2519 ว่า นายเรื่อง นาใน เป็นผู้แต่งนิทานโคนุดสำนวนใต้ จากที่ขุนอาเทศคดีกล่าวไว้ทำให้มีความเชื่อสืบต่อกันมา ซึ่งอาจจะเคยมีหลักฐานอ้างอิง แต่ต่อมาได้ลบเลือนหรือสูญหายไปก็อาจเป็นได้

2.5 สมัยที่แต่ง

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ส่วนใหญ่ไม่ได้บอกวันเดือนปีที่แต่ง หรือสมัยที่แต่งเอาไว้ ทำให้มีปัญหาต่อการพิจารณาในเรื่องดังกล่าวอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าสังเกตจากลักษณะของตัวอักษร ระบบอักษรวิธี และความเก่าของถ้อยคำภาษาที่ใช้ ปรากฏว่าวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ โดยเฉพาะวรรณกรรมสมุดข่อยหรือหนังสือบุดส่วนใหญ่ เป็นวรรณกรรมที่เขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งมีอายุประมาณ 100-200 ปี²¹ ครั้นสมัยรัชกาลที่ 6 คนไทยไม่นิยมเขียนวรรณกรรมด้วยบุด เพราะการพิมพ์ของไทยได้เจริญก้าวหน้าไปมาก²² การระบุเวลาที่แต่งหรือเขียนจบ วรรณกรรมนิทานภาคใต้ จะเขียนไว้เมื่อจบสมุดเล่มหนึ่ง ๆ เนื้อความบอกสมัยที่แต่งพบเป็นทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว ดังในวรรณกรรมนิทานศึกษาความว่า

"ข้าแต่งนิบาค	พระพุทศักราช	ล่วงแล้วนานมา	
สองพันสามร้อย	ห้าสิบพรรษา	เศษสังขยา	ยังไม่ถึงเดือน

¹⁹ นายเรื่อง นาใน เกิดที่บ้านนาใน จังหวัดนครศรีธรรมราช มีชีวิตอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 1-3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เคยร่วมไปในกองทัพเจ้าพระยามหานคร (น้อย) คราวยกทัพไปสู้เมืองไทรบุรี นายเรื่องน่าจะได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี จึงรู้จักใช้ภาษาเขียนจากหนังสือบุดอย่างคล่องแคล่ว มีปฏิภาณฉับไวในการแต่งกาพย์กลอน โดยเฉพาะต้นกลอนแปดปากเปล่าที่ท้องถิ่นเรียก "มุตโต" นายเรื่อง ชำนาญเป็นพิเศษจนมีผู้กล่าวยกย่องว่า นายเรื่อง นาใน ของเมืองนครศรีธรรมราชหายใจเป็นกลอนแปดบทเหมือนศรีปราชญ์ของกรุงศรีอยุธยาหายใจเป็นโคลงสี่สุภาพ ในบรรดาวรรณกรรมท้องถิ่นเท่าที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่านายเรื่องนาในเป็นผู้ร้อยกรองที่พบแล้วในเวลานี้ก็มีเรื่องพระรถเมรี โคนุด และเรื่องจำปาสดัน (ดูรายละเอียดจากดิเรก พรตตะเสน, "ภูมินามในนครศรีธรรมราช" ในประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราชชุดที่ 4 ปรีชา นุ่นสุข, บรรณาธิการ (นครศรีธรรมราช: วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, 2529), หน้า 173.)

²⁰ สัมภาษณ์ ชวน เพชรแก้ว, 17 พฤศจิกายน 2546

²¹ ฉันทัส ทองช่วย, ภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้, หน้า 265.

²² สืบพงศ์ ธรรมชาติ, "วิเคราะห์วรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุด," (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 102.

มีแต่เศษวัน	อันล่วงไปนั้น	บ่ได้พ้นเพื่อน
ล่วงไปเจ็ดวัน	ไม่ทันถึงเดือน	กลัวจะพ้นเพื่อน คราดเคลื่อนเดือนวัน
ปีเถาะนพศก	วันศุกร์เดือนหก	แรมแปดค้ำนั้น
วิสาขมาส	ฤกษ์คิมหันต์	กำหนดคืนวัน เมื่อล้นอักษร" ²³

ในวรรณกรรมนิทานเรื่องเจ้าพุกโท กล่าวถึงวันเวลาที่เขียนจบท้ายเรื่องว่า
 "หนังสือพุกโท เขียนจบ ณ วันศุกร์ เดือนอ้าย ค่ำสิบสองค่ำ
 พุทธศักราชล่วงแล้วได้สองพันสามร้อย เก้าสิบแปดปีหวิวอก สมเรตทีสก"²⁴

วรรณกรรมนิทานภาคใต้ที่นำมาศึกษา พบฉบับที่ระบุเวลาที่เขียนมี ดังนี้

1. สีหะไกรยพบ เล่ม 1 บอกเวลาแต่งท้ายเล่มว่า

"สินสมุจ แต่เพียงนี้ สีหะไกรยพบหัวหนึ่ง จบลง ณ
 วันอา ๑ + ๕ ค่ำปี ... โทศก"

๑๐

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบจากปฏิทิน 200 ปี ของจรัล พิกุล²⁵ พบว่าตรงกับวันอาทิตย์ที่ 4
 เมษายน พ.ศ. 2423 ปีมะโรง จุลศักราช 1242

2. ลักคนาววงศ์ฉบับกลอนจากสถาบันทักษิณคดีศึกษา ระบุเวลาที่คัดลอกว่า
 เขียนจบวันจันทร์ แรมสามค่ำ เดือนสิบสอง ปีวอกจัตวาศก

ตรวจสอบพบว่าตรงกับวันจันทร์ที่ 18 แรมสามค่ำ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.
 2415 ปีวอก จุลศักราช 1234

²³ชวน เพชรแก้ว และเจริญ ศรีประดิษฐ์ ปรีวรรต, พระพุทธโฆษาจารย์ และนิทานปักษา (นก
 กระจาบ) (สุราษฎร์ธานี: สำนักศิลปและวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 2540), หน้า 149.

²⁴ปราณี เพชรแก้ว ปรีวรรต, เจ้าพุกโท (สุราษฎร์ธานี: วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี, 2528), หน้า 52.

²⁵จรัล พิกุล, ปฏิทิน 200 ปี (กรุงเทพมหานคร: บันดาลสาส์น, 2521).

3. ลักษณะวงศ์ ฉบับคัดลอกของรัศมีดารา ทองพิจิตร จากศูนย์วัฒนธรรม นครศรีธรรมราช ระบุว่า

๗

เรียนจบ ณ วัน ๕ + ๗ ปีชวด

ตรวจสอบปฏิทิน 200 ปี พบว่า ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2431 ปีชวด จุลศักราช 1250

4. พระอภัยมณี ฉบับคัดลอกของวราภรณ์ อาชีวะปรกรณ์ กล่าวถึง เวลาที่เขียนไว้เช่นกัน ว่าเขียนเสร็จเมื่อวันอาทิตย์ แรมเจ็ดค่ำ เดือนสิบ แต่ไม่ชัดเจนนัก จึงไม่อาจตรวจสอบเวลาคัดลอกจริงได้ ดังข้อความว่า

“จบสมุทแต่เท่านี้ สมุทไมภา เขียนจบวันอาทิตย์
เดือน ๑๐ แรมเจ็ดค่ำ ทารผู้ใดจะสวดจะอาณ เห็นตัวใครผิด
ช่วยตอบแทนให้ถูกต้องด้วย”

5. โคบุตรฉบับพิมพ์ของวิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี และโคบุตรเล่ม 5 ของเอกวิทย์ เดชสุวรรณ ที่นำมาจากต้นฉบับเดียวกัน ระบุเวลาเขียนไว้ว่า

“เขียนจบ ณ เดือนสิบปีมะโรง สำฤทศก

ตรวจสอบกับปฏิทิน 200 ปี พบตรงกับ 2 ช่วงเวลา คือ
พุทธศักราช 2411 ปีมะโรง สัมฤทศก จุลศักราช 1230 กับ
พุทธศักราช 2471 ปีมะโรง สัมฤทศก จุลศักราช 1290

มีความเป็นไปได้ว่าจะจะเป็นปีพุทธศักราช 2411 มากกว่า เพราะเป็นช่วงที่หนังสือบุดยังแพร่หลาย ขณะที่ปีพุทธศักราช 2471 เป็นสมัยที่ไม่นิยมหนังสือบุดแล้ว

6. โคบุตรฉบับคัดลอกของเอมอร คูหา จากสถาบันทักษิณคดีศึกษา ระบุเวลาแต่งไว้ตอนจบเรื่องว่า

“เขียนจบวัน ๒	เดือน ๒ เขียนค่ำ ๑
ปีสิง ... ตกดูเหมันต์	เพลาพระยีนบาตร
พระพุทธศักราช	ล่วงแล้ว ๒๒๑๒
พระวันนษาเดือนได้ ๑ เดือน	วันได้ ๑๒ วัน”

ไม่น่าจะเป็นไปได้ เนื่องจากเป็นเพียงฉบับคัดลอกต่อ ๆ มา เพราะปรากฏข้อความในตอนหนึ่งว่า “ปราดเต็มแดงเต็มไว เพียงนี้ไสยในยคำฉัน” ถ้าฉบับคัดลอกนี้เขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2212 แสดงว่าต้นฉบับวรรณกรรมนิทานเรื่องโคบุตรต้องมีอายุเก่าแก่มากกว่านั้นมาก ฉบับของเอม-อร คูหา เป็นเพียงสมุดคัดลอก มีความเป็นไปได้ที่ปีพุทธศักราชจะคลาดเคลื่อน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเลข ๒ จากหนังสือบุดต้นฉบับอาจจะจาง ตัวเลขจริงอาจจะเป็นเลข ๔ ซึ่งมีความเป็นไปได้เช่นกัน ถ้าเป็นไปได้ตามข้อสันนิษฐานจะตรงกับพ.ศ. 2412 เมื่อตรวจสอบกับปฏิทิน 200 ปี จะตรงกับวันจันทร์ แรม 1 ค่ำ ตรงกับวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2412 ปีมะเส็ง จุลศักราช 1230 ซึ่งสอดคล้องกับวันเดือนปีที่ระบุไว้ข้างต้น

โคบุตรฉบับเสาวนีย์ ใจดำรงค์ ของวิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช มีข้อความระบุเวลาที่เขียนตอนท้ายเล่มว่า²⁶

๕

“เขียนจบวันที่ ๕ + ๕ ค่ำ ปีระกา สับพอสก ต่ออยู่ในย”
 เหมมรร พระพุทธทศกัธราดศาสนา นรัลวงไปยแล้วโต ๒๔๒๘ พระวสา”

ซึ่งตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 ปีระกา สัปตศก พุทธศักราช 2428 เป็นฉบับที่คัดลอกมาอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้ ประพนธ์ เรืองณรงค์ ได้สันนิษฐานเวลาที่แต่งนิทานเรื่องโคบุตร จากข้อความในเรื่องตอนพระโคบุตรทำขวัญโอรส โดยเกณฑ์หัวเมืองต่าง ๆ ไปช่วยเหลืองานราชพิธี และถวายความจงรักภักดีอย่างพร้อมเพรียงตั้งความว่า

โคบุตร ฉบับคัดลอกของสุคนธ์ ปักษี จากสถาบันทักษิณคดีศึกษา
 “ร้อยเอ็ดนคร รู้แล้วแคล้วจร มาชมเบญญา
 ดอกไม้ทองเงิน ต่างคนเอามา สำเนาเกตรา เข้ามาเนืองนอง
 ขึ้นเฝ้าเข้าฟ้า กะหล้าโหมนำหน้า ช่วยทูลฉลอง
 ตรีสให้พระท่าน บริวารทั้งผอง เคื่องยศพานทอง ตามชั้วตางดี”

“กะหล้าโหมนำหน้า” ในโคบุตรฉบับคัดลอกของสุคนธ์ ปักษี อาจสันนิษฐานได้ว่าเขียนขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพราะสมัยอยุธยาหัวเมืองปักษีได้ขึ้นอยู่กับกรมท่า สมัยรัตนโกสินทร์หัวเมืองปักษีได้เปลี่ยนไปอยู่ในความควบคุมของกรมกลาโหม และ

²⁶ รัตนา พันธุ์สุริย์ฉาย, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโคบุตร, วรรณกรรมท้องถิ่นใต้,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536), หน้า 44.

ในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ยกหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมดที่เคยขึ้นสังกัดกระทรวงมหาดไทย มาอยู่ในบังคับบัญชาของกระทรวงมหาดไทย²⁷

ข้อมูลวรรณกรรมนิทานภาคใต้ทุกเรื่องที่น่ามาศึกษา พบว่าสมัยที่เขียนหรือคัดลอกตรงกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือระหว่างสมัยรัชกาลที่ 4 – 5

2.6 จุดมุ่งหมายในการแต่ง

วรรณกรรมนิทานภาคใต้ มีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อฝึกฝนการอ่านให้แตกฉาน เพื่อใช้สวดในยามว่าง และเพื่อหวังอันสงฆ์ผลบุญ โดยมีข้อความแสดงความมุ่งหมายแทรกไว้ในเนื้อเรื่อง เช่น วรรณกรรมนิทานเรื่องพญาหงส์ ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายในการแต่งว่า

“ลูกนี้จักแต่ง	จงหันเป็นแกลง	นิทราโยปอง
ใจให้เป็นผล	กุสันเนื่องนอง	ยาไพชิตของ
ลูกนี้จักแต่ง	ทำไวโยให้....	สวดเรียนเป็นกุสน
ตามผลแตกอร	พลังผิดชนิดน้อย	ชาวอ่าภอร
		อ่าไพชาดวย” ²⁸

วรรณกรรมนิทานภาคใต้ที่น่ามาศึกษาได้บอกจุดมุ่งหมายในการแต่งว่า

2.6.1 เขียนหรือสร้างหนังสือบูด เพื่อเป็นหนังสือสวดอ่าน ทั้งสวดอ่านเพื่อความบันเทิงใจและเพื่อให้อ่านหนังสือแตกฉาน

โคบูด	ฉบับเอมอร	คูหา	บอกจุดมุ่งหมายไว้ว่า
“สร้างเรื่องพระโคบูด			ไว้ในพระศาสนา
เพื่อจะให้สามารถ			ทายกสวดอ่าน”

หนังสือที่ใช้หัดเขียนอ่านกันในครั้งโบราณของภาคใต้ มีเรื่องพระรถเมรี จันทรโคตรพ นายทนต์ เต่าทอง สุวรรณศิลป์ หอยสังข์ โคบุตร ประถมมาลา จินตามณี ลักษณะวงศ์ สุนิขลข ชาวบ้านเรียกกันว่า “หนังสือสวด” ใช้เป็นหนังสือหัดอ่านหนังสือไทยให้คล่องทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เพราะสมัยก่อนยังไม่มีตำราแบบเรียน เวลาครูอาจารย์สอนหนังสือก็จะบอกให้ไปหยิบ

²⁷ ประพนธ์ เรืองณรงค์, “มองนครศรีธรรมราชจากวรรณกรรมประโลมโลก,” ในรายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 3: ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากภาษาและวัฒนธรรม (นครศรีธรรมราช: วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, 2528), หน้า 151 .

²⁸ พญาหงส์ (ภยาหง) (สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครุสุราษฎร์ธานี, 2525), หน้า 7.

หนังสือสวดเหล่านี้มาอ่านเป็นตำราแบบเรียนนั่นเอง จะให้เลือกอ่านเป็นตอน ๆ ก็ได้²⁹ คงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่พบว่าหนังสือบูตแต่ละเรื่องมีเนื้อความเป็นตอน ๆ ไม่สมบูรณ์ทั้งเรื่อง เพราะจารจากความจำเป็นตอน ๆ นั้นเอง นอกจากนี้ยังนิยมสวดตามบ้านเรือนทั่วไปเมื่อเสร็จหน้านา เพื่อความเพลิดเพลินใจ

2.6.2 เพื่อเป็นพุทธบูชา และถวายเป็นอานิสงส์ ซึ่งเป็นความเชื่อว่าการสร้างหนังสือเป็นบุญอย่างหนึ่งที่จะส่งผลต่อตัวเองทั้งชาตินี้และชาติหน้า

ลักคณาวงศ์ ฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา มีข้อความกล่าวว่า

“ข้าพเจ้ายกนิทานเรื่องพระลักคณาวงศ์ มีไว้ในพระศาสนา
 ชั่วนี้และชั่วหน้า ขอให้ข้าพเจ้ามีปัญญายิ่งพระมโหสถ ขอให้แจ้งจบใน
 ทางธรรมบัดเดี๋ยวนี้เถิด”

โคบุตร ฉบับอมอร มีข้อความแสดงให้เห็นว่า ผู้เขียนหวังอานิสงส์ผลบุญจากการสร้างหนังสือบุตว่า

“สร้างเรื่องพระโคบุตร	ไว้ในพระศาสนา
เพื่อให้สามารุท	ทายกสวดอ่าน
ต่อไปข้างหน้า	ขอให้ข้าได้สำเร็จ
ในอนาคตกาล	จึงสร้างนิทานไว้
เกิดชาติใดภพใด	ขอให้สำเร็จ
แก่สร้อยสรพรเพชรญาณ	จนปราบเท่าเข้าสู่นิพพานเถิด”

2.6.3 เพื่อเป็นคติสอนใจให้ผู้อ่านผู้ฟัง ความมุ่งหมายนี้ไม่ได้ระบุไว้ชัดเจนในเรื่องแต่ก็มีผลทางอ้อม เพราะผู้แต่งแฝงแนวคิดเป็นคติเตือนใจ โดยสอดแทรกไว้ในเนื้อเรื่อง ทั้งในเรื่องความกตัญญู ต่อผู้มีพระคุณ ข้อคิดเรื่องการครองเรือน ความประพฤติที่ดั่งงามของสตรี บาปบุญคุณโทษ เป็นต้น

เช่นในวรรณกรรมนิทานลักคณาวงศ์ ฉบับคัดลอกของรัชมีดารา ทองพิจิตร ตอนที่วิทยากรลักพานางเกสรมาจากพระลักษณวงศ์ นางเกสรเจรจาหว่านล้อมให้วิทยากรพานางไปคืนพระลักษณวงศ์ มิเช่นนั้นจะได้รับผลกระทบต้องตกนรกได้รับความทุกข์ทรมาน

²⁹ ประทุม ชุมเพ็งพันธ์, “การศึกษาเล่าเรียนสมัยโบราณในภาคใต้,” ในประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ 4 ปรึษา นุ่นสุข, บรรณาธิการ (นครศรีธรรมราช: วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, 2529), หน้า 143.

“ไฟนรกเผาอกทรวง	ติดกายชั่วร้องญาติ
ยมบาลเอาหอกรี้	แทงขึ้นไว้ปลายจิวใหญ่
หนามจิวยาวขาวปลอด	เสียบตลอดถึงตับไต
ทูลหัวจงกลัวภัย	พาฉันไปส่งสามี”

โทษของการสร้างเวรกรรม กวีได้สอดแทรกไว้ในเนื้อเรื่อง ดังในเรื่อง สิงห์ไกรภพ ท้าวอินนุมาศ ทรงรับบุตรโจรสลัดมาเลี้ยงเป็นโอรสบุญธรรม ให้ความรักตั้งโอรสแท้ ๆ แต่คงคาไลยกกลับออกตัญญู คิดร้ายต่อพระองค์ การคิดร้ายต่อผู้มีพระคุณโดยเฉพาะ บุพการีนับว่าเป็นบาปร้ายแรงยิ่งนัก ท้าวอินนุมาศทรงขอให้คงคาไลยกเลิกกระทำชั่ว เป็น เพราะพระองค์ไม่ต้องการให้คงคาไลยกมีบาปติดตัว ดังข้อความกล่าวไว้ว่า

“ยาฆ่าไฟเหตตาย	บาพจใดแก่เจ้าหนู
สร้างกำทำจูลู	หมุยมพพานท่านเส่ส่วน
อะวีจีหิมิละลต	ยาคิดคดใหญ่ผิดกรับวัน
ฟงพระทันยาหันห้วน	คว้นปลั่งจิตในยอหนิตจา
จัดคาคมาตตุคาม	กลับนานทนเสตสา
ขณี่พระลูกอา	ฟงบิตตยาพุนไฟ”

2.7 รูปแบบคำประพันธ์

คำประพันธ์ที่ใช้จรรววรรณกรรมนิทานภาคใต้ มี 2 ชนิด คือ กาพย์ และกลอน

คำประพันธ์ประเภทกลอนนั้น เป็นกลอนสุภาพที่มีสัมผัสบังคับตรงตามแบบแผนเป็นส่วนใหญ่ อาจแต่งคำเพื่อรับสัมผัส เช่น “มาดัดรักหักอาลัยไปจากวัง มิกันรูนั่งแล้วน้องจะลาตาย” จำนวนคำในวรรคไม่แน่นอน อยู่ระหว่าง 7 – 10 คำ สัมผัสในมีบ้างแต่ไม่สม่ำเสมอ บางบทไม่มีสัมผัสระหว่างวรรค เช่น “พระทรงลิมพระเนตรเห็นโอรส คลายทเวษพื้นทรงกรรแสงศัลย์” (ลัคณาวงศ์ ฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา) บางวรรคมีคำเกินบ้างซึ่งเกิดจากเสียงพูดเป็นหลัก การสวดอ่านสามารถอ่านรวบคำให้สั้นกระชับได้

ส่วนคำประพันธ์ประเภทกาพย์ เป็นที่นิยมมากที่สุดนิทานภาคใต้ อุดม หนูทอง กล่าวว่จากนิทานที่เกี่ยวกับศาสนาและนิทานประโลมโลก ซึ่งแต่งเป็นร้อยกรอง 189 เรื่อง ใช้กาพย์ถึง 160 กว่าเรื่อง³⁰

การขึ้นต้นกาพย์จะเขียนบอกลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในแต่ละตอนไว้ด้วย เช่น ๒๘ ฉบับง ราบ สุรางขวง ราบแล เป็นต้น

³⁰ อุดม หนูทอง, วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานประโลมโลก (สงขลา: ศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วโรฒ, 2526), หน้า 28.

คำประพันธ์ประเภทกาพย์ที่พบในวรรณกรรมนิทานภาคใต้เรื่องที่น่าสนใจ มี 3 ชนิด คือกาพย์ยานี กาพย์ฉับบึง และกาพย์สุรางคนางค์ ซึ่งกาพย์ทั้ง 3 ชนิด ลักษณะบังคับสัมผัสส่วนมากตรงตามแบบแผนของฉันทลักษณ์ จำนวนคำแต่ละวรรคไม่เคร่งครัดนัก อาจขาดบ้างเกินบ้าง ทั้งนี้อาจขึ้นอยู่กับการออกเสียงคำสำเนียงได้ ธรรมชาติของการสวดอ่านสามารถรวบคำให้กระชับได้ อย่างในเรื่องลักษณะวงศ์ฉบับคัดลอกของรัชมีดารา ทองพิจิตร ดังนี้

	จึงเท็จหรือกระไหร
เหตุผลอย่างใด	ใต้โปรดปรานนี้
มันจักอาศัย	สิ่งใดภูมิ
ไม่กินวาริ	น้องนี้สงสัย"

สีหะไกรยพบ เล่ม 1

“ลูตอเข้ค้มหมันใดที่ไหญ ซา ๆ นารไป
 เหล็นไทยทรงริดบิดา”

เป็นต้น

การเลือกใช้คำประพันธ์ของกวีชาวใต้นั้น ประพนธ์ เรื่องณรงค์³¹ กล่าวว่ากวีใต้นิยมแต่งเป็นกาพย์เพื่อเหมาะแก่การอ่านและสวด โดยเฉพาะกาพย์สุรางคนางค์ นิยมแต่งมากกว่ากาพย์ชนิดอื่น เพราะเหตุว่ากาพย์สุรางคนางค์ มีวรรคละ 4 คำเท่านั้น จึงหวะเสมอดันเสมอปลาย ทำนองดูราบรื่นหรือราบเรียบ จึงเรียกกาพย์ชนิดนี้ว่า “ราบ”

เรื่องโคบุตร ที่มีตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง พบการใช้กาพย์ดังนี้

กาพย์ยานี	มี	2,499	บท
กาพย์สุรางคนางค์	มี	1,180	บท
กาพย์ฉับบึง	มี	1,225	บท

เรื่องสีหะไกรยพบ เล่ม 1 พบการใช้กาพย์ดังนี้

กาพย์ยานี	มี	259	บท
กาพย์สุรางคนางค์	มี	100	บท
กาพย์ฉับบึง	มี	681	บท

³¹ ประพนธ์ เรื่องณรงค์, รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 3 : ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากภาษาและวัฒนธรรม, หน้า 152.

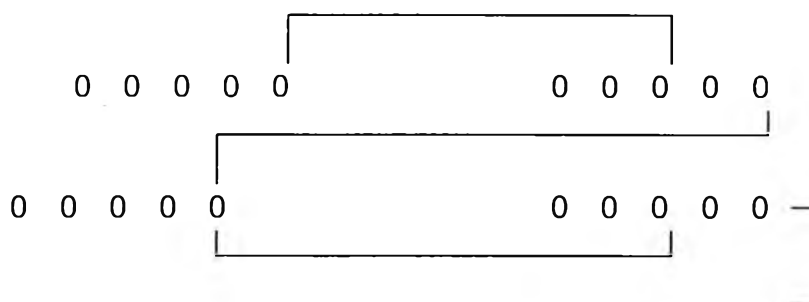
ดังนั้นที่กล่าวว่ากวีชาวไต้หวันยืมแต่งภาพยัสร้างคนางค์มากกว่าภาพชนิดอื่น อาจไม่เสมอไป เพราะวรรณกรรมแต่ละเรื่องพบการใช้ชนิดของภาพที่ต่างกันไป จะมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้แต่งเป็นสำคัญ

ส่วนการเลือกใช้ชนิดของภาพกับความเหมาะสมด้านเนื้อหา นั้น พบว่าชนิดของภาพไม่ได้ใช้เฉพาะเจาะจงกับเนื้อหาประเภทใดเป็นพิเศษ การเลือกใช้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของเนื้อเรื่องและความสามารถเฉพาะตัวของผู้แต่งเช่นกัน

การเปลี่ยนคำประพันธ์ที่พบในแต่ละช่วง จะเปลี่ยนเมื่อกล่าวถึงอีกตัวละครหนึ่ง อีกเหตุการณ์หนึ่ง หรือเพื่อให้การดำเนินเรื่องเร็วขึ้น แต่ก็ไม่แน่นอนเสมอไปขึ้นอยู่กับผู้แต่งจะเห็นสมควร

ฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์ประเภทภาพยัที่พบมีดังนี้

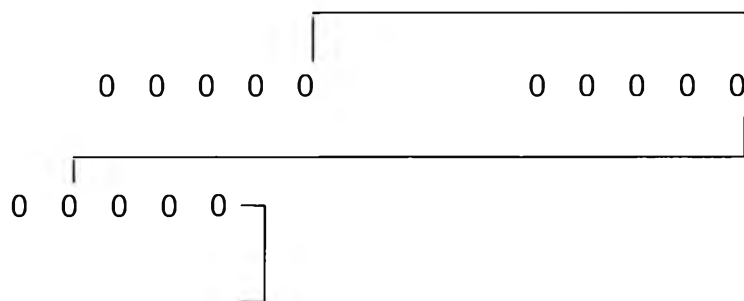
แผนผังที่ 1 ภาพยัยานี

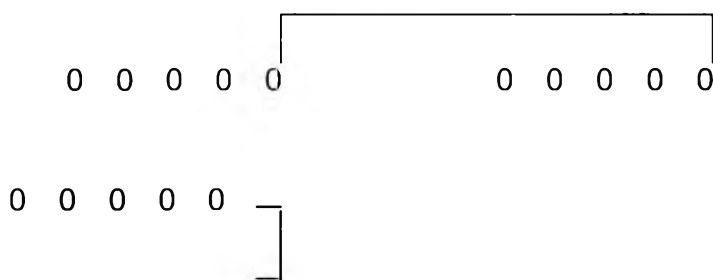
ตั้งตัวอย่างจากเรื่องลักษณาวงศ์ ของรัศมีดารา ทองพิจิตร

“คนเดียวเปล่าเปลี่ยวจิต	รำพึงคิดถึงภัสดา
นุชนงค์ทรงไศกา	ชลธาราลงหลามไหล
ว่าไอ้ทูลกระหม่อมแก้ว	สุดคิดแล้วจะตามไป
อยู่ใกล้หรือจะไกล	เมียไม่แจ้งรู้แห่งการ”

แผนผังที่ 2 ภาพย้งบ้งแบบที่ 1

แผนผังที่ 3 ภาพย้งบ้งแบบที่ 2

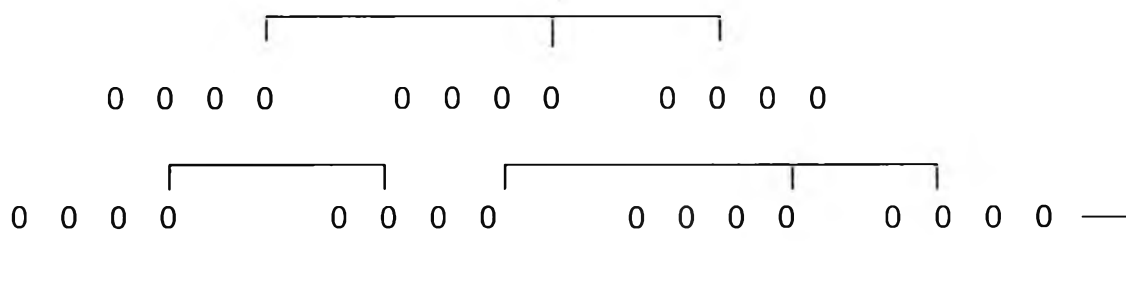

ตัวอย่างจากเรื่องโคบุตร

“บังอรรับพอรบิดร รับเอาเครื่องทรง
 ทำมรมมือทฤทธิ
 ษาริกาทูลว่าพันปี ลูกไปครั้งนี้
 จหาเมียรักสักคน”

(โคบุตรเล่ม 3 หน้า 72)

แผนผังที่ 4 ภาพย้งบ้งแบบที่ 3

ตัวอย่างเช่น โคบุตรเล่ม 3

“ออกนอกเวียงไชย ขุนทองบินไป เขาในดงดอ
ไวพลันทันหิง ไปถึงสิงขอร จับที่ช่งอน กอนหินสินลา” (หน้า 90)

บางบทคำสุดท้ายของวรรคที่ 2 ไม่ส่งสัมผัสกับคำที่ 2 ในวรรคที่ 3 เช่น

“พระองค์กับนาง ตกไปอยู่กลาง อะรัญร้างปา
แดงไหมเป็นโดย มีผุจเม็จตา ด้วยกุมารา มีบุลเลิศสหาย
ท้าวฟังโหรง รอนเร้าหัทธัญง จิตหวิวปลิวหาย
ญั่งจะแม่น่หฤกักรไทรย พิไชยทิทาย ขอรพยอมถวาย ชีวาฝาส่อง”

(สีหะไกรยพบ เล่ม 1)

บทนี้จะเห็นว่าสัมผัสไม่เคร่งครัดนัก บางวรรคที่คำเกิน การสวดอ่านก็สามารถรวบคำ
ได้ตามสำเนียงท้องถิ่นได้

2.8 ขนบทางวรรณศิลป์

การแต่งวรรณกรรมนิทานภาคใต้มีแบบแผนที่ปฏิบัติกันมาแต่โบราณ ธรรมเนียม
ปฏิบัติของวรรณกรรมนิทานภาคใต้เหมือนกับวรรณกรรมภาคอื่น ๆ คือมีบทประณามพจน์
อติวิพากษ์ และปณิธานของผู้เขียน

2.8.1. การขึ้นต้นเรื่องจะมีบทประณามพจน์หรือบทไหว้ครู เป็นธรรมเนียมก่อนที่จะเริ่ม
แต่งหนังสือ โดยมากจะแสดงความเคารพนบอนุคุณพระพุทธรูป คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์
คุณบิดามารดา เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง นอกเหนือจากพระรัตนตรัย บิดามารดาแล้ว กวีจะ
กล่าวนมัสการทวดได้แก่พระวิษณุ พระอิศวร เป็นต้น ในวรรณกรรมนิทานภาคใต้ที่นำมาศึกษา
ครั้งนี้ ส่วนมากจะชำรุด ทำให้ไม่ค่อยพบบทไหว้ครู ที่ปรากฏมีดังนี้ สีหะไกรยพบ เล่ม 1 ก่อน
เข้าสู่เนื้อเรื่อง มีบทไหว้ครูสั้นๆ ความว่า

“สืบนวิญ์หัดถัง	ยกเขินตั้งเหนือเสียนศา
ไหวคุณพระพุททา	ภระท่ามาพระสังคัง
กระทำเจ็ฎก่าภลือ	ย๋อชูลือเปนนือตั้ง
นามจิตขาคิดหวิง	ตั้งตรงต่อภระสาศหนา
ขอแคล้วทริงไภยยัน	ไ নয়ปรัจจุบันแลชาตหนา
นามใจไผยเผือหา	ขอปรากูหนาเอาหนีฎาพาน”

ในวรรณกรรมนิทานเรื่องโคบุตร กล่าวถึงบทไหว้ครูว่า

“นมัสตตวา ขาน้อยวันทา คุณพระรัตนไตร
ไหว้คุณบิดามารดา คุณบิดาเลิศไกรย ขอญาติไผ่
แก่ดูขานหน้า ชื่อวาจิงไหวย ให้ไกลกายา จงเทพเทวา”
(เล่ม 1 หน้า 13)

จะเห็นว่าการขึ้นต้นเรื่องโคบุตร สิงหไกรภพ เป็นการไหว้คุณพระรัตนไตร คุณบิดามารดา และขอพรเทวดาเพื่อความเป็นสิริมงคล อำนวยพรให้อายุมีภัยหรือความชั่วร้ายทั้งปวงมารุกราย ก่อนจะเข้าสู่เนื้อเรื่องต่อไป

เนื่องจากกลอนสวดเป็นวรรณกรรมวัด บทไหว้ครูจึงเน้นการไหว้พระรัตนตรัย ตามด้วยการไหว้ครูและบิดามารดา โดยทั่วไปบทไหว้ครูมักมีขนาดสั้นและนิยมแต่งด้วยกาพย์สุรางคนางค์ นอกจากนี้ยังมีบทไหว้ครูที่กล่าวบูชาเทพเจ้าต่างๆ ได้แก่ พระอินทร์ ซึ่งเป็นเทวดาของชาวบ้าน พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม และยังมีพระอุมารวมทั้งเทพเจ้าอื่นๆบ้างเล็กน้อย ข้อแตกต่างระหว่างบทไหว้ครูในกลอนสวดกับบทไหว้ครูในวรรณกรรมราชสำนัก ในกลอนสวดแทบจะไม่กล่าวถึงพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ ส่วนบทไหว้ครูในวรรณกรรมราชสำนักเน้นการสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์มากกว่า³²

2.8.2 อธิวิพากษ์ เป็นเนื้อความที่กล่าวถึงตนเอง (ผู้เขียน ผู้คัดลอก) เหมือนกับการต่อมตัว โดยมากจะกล่าวต่อมตัวว่าตนเขียนไม่สวย หน้าหนักมีกลองไม่ดี ด้อยฝีมือหรือกล่าวว่าเป็นผู้เริ่มหัดเขียน มิใช่ปราชญ์ ถ้าบกพร่องประการใด ขอเชิญให้นักปราชญ์ช่วยปรับปรุงแก้ไขจะได้ว่าเป็นบุญแก่ผู้เขียน อย่างวรรณกรรมภาคใต้เรื่องภยาหงมีข้อความว่า

“แต่ไปลกผูกเหล้น หมิขเชื่องแซร์ ถ้อยคำกาบกลอน
ทารชวยเต็มไซร ไหจดหมดกลอน เป็นอุทาหอน กวนคิดผิดไสย
ยากุมเคียดแคร ...หนักแน่น ...ดีไปย
จึงจะวานักสวด ไหมทำอวดไครย ทำผิดพารไสย ไหคลองจงกลอน
ผิดกลงตั้ง ...มุตโตวองไวย ชวยไสยไหกลอน”³³

³² ตรีศิลป์ บุญขจร, “วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎ์บัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 110.

³³ พญาหงส์ (ภยาหง), หน้า 7

ลักษณะวงศ์ ฉบับประพิมพ์พิศ ใจสมคม กล่าวข้อความแสดงการถ่อมตัวขึ้นมาอีกว่า

“หน้าต่ารกระลักสนาวัง

หัวตราบแลทหลายเอี้ยยานินทาฉารเหล้อยอา

ประติดคิตประติดขอขภัยาย

ตามบุหรานการปามรงทั้งญิงชาย

ด้วยป็นยาหวานินญาจจับคำ

กาแมนเบียรกลาดสกลางขาดอักษร

ช่วยแตมแดงกลาวกลอรให้งามข่า”

โคบุตร ฉบับเอมอร อุทา กล่าวถ่อมตัวว่า

“ตัวข่าพึ่งสอนเขียน แม้หน้าผิดเพี้ยน

อย่าได้นินทาแก่ดูข่าเลย”

บทอติวิพากษ์ในวรรณกรรมนิทานภาคใต้ แสดงให้เห็นความถ่อมตัวของผู้เขียนที่มักออกว่า เพิ่งหัดเขียน อาจเขียนไม่สวย ถ้าเขียนผิดพลาดก็อย่าได้ตำหนิและวอนผู้รู้ให้ช่วยแก้ไขให้ดีขึ้น

อติวิพากษ์อาจมีทั้งตอนต้นเรื่องและตอนท้ายเรื่อง เป็นการประเมินค่าตนเองของกวีและผู้คัดลอก ทั้งกวีและผู้คัดลอกมักออกตัวว่าตนมีความสามารถน้อย ยังไม่เชี่ยวชาญ หากผลงานมีข้อบกพร่องให้นักปราชญ์ทั้งหลายช่วยแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น อติวิพากษ์ในกลอนสวดซึ่งเป็นวรรณกรรมชาวบ้าน กวีและผู้คัดลอกจะมีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตนมากกว่ากวีในราชสำนัก³⁴

2.8.3 ปณิธานของผู้เขียนผู้คัดลอก เป็นการกล่าวถึงความปรารถนาในการเขียนหรือคัดลอกซึ่งมักมีความเชื่อเรื่องการสร้างหนังสือว่าเป็นบุญเป็นความดีอย่างหนึ่ง ที่จะส่งผลต่อผู้แต่งผู้คัดลอกทั้งชาตินี้และชาติหน้า โดยส่วนใหญ่แสดงความปรารถนาขอให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายประสบแต่ความสุข ปราศจากโรคขอให้มปีญญาเทียบเท่าพระมโหสถ และขอให้เกิดทันยุคพระศรีอารีย์ เป็นต้น

³⁴ ตรีศิลป์ บุญจรรยา, “วรรณกรรมประเภทกลอนสวด: การศึกษาเชิงวิเคราะห์,” หน้า 112.

ลักคนาวงศ์ฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา ได้กล่าวถึงปณิธานให้การเขียนไว้ว่า

“เขียนจบวันจันทร์ แรมสามค่ำ เดือนสิบสอง ปีออกจัตวาศก

ข้าพเจ้ายกนิทานเรื่องพระลักคนาวงศ์ มีไว้ในพระศาสนา ชั่วนี้แลชั่วหน้า ขอให้
ข้าพเจ้ามีปัญญายิ่งพระมโหสถ ขอให้แจ้งจบในทางธรรมบัดเดี๋ยวนี้เถิด”

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าผู้เขียนมีความปรารถนาว่า ขออาณิสงส์ที่สร้าง
นิทานเรื่องลักคนาวงศ์ไว้ในพระศาสนา ช่วยเกื้อหนุนให้ตนมีปัญญายิ่งล้ำกว่าพระมโหสถ
และขอให้แจ้งจบในทางธรรม ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

วรรณกรรมนิทานเรื่องโคบุตร ฉบับของเอมอร คูหาผู้เขียนได้กล่าวถึงปณิธานของตนว่า

“ต่อไปนี้ข้างหน้า ขอให้ข้าได้สำเร็จ

ในอนาคตกาล จึงสร้างนิทานไว้

เกิดชาติใดภพใด ขอให้สำเร็จ

แก้สร้อยสรรพเพชฌัญญาณ

จบปราบเข้าสู่นิพพานเถิด”

ปณิธานที่ปรากฏในนิทานโคบุตร พบว่าผู้เขียนมีความปรารถนาว่าไม่ว่าชาติใดก็ขอ
บรรลุนิพพาน ซึ่งจะเห็นว่าความปรารถนาของผู้สร้าง ผู้เขียน ผู้ตัดลอก ในวรรณกรรมนิทาน
ทุกเรื่องเป็นความมุ่งหมายในทางธรรม แสดงถึงความเชื่อของคนในสังคมว่าความหลุดพ้นจาก
ความทุกข์ยาก จากปัญหาทั้งปวง เป็นพรและผลบุญที่ล้ำค่าในชีวิต

นอกจากขนบการแต่งแล้ว ยังมีแบบแผนของการบรรยายหรือพรรณนา ที่มีลักษณะ
คล้ายกับวรรณกรรมภาคกลางเรื่องอื่น ๆ ดังบทชมธรรมชาติ ชมนก ชมไม้ หรือบทคร่ำครวญ
เป็นต้น

2.9 วาทะจากผู้สร้างหรือผู้แต่งถึงผู้สวดผู้อ่าน

ความนิยมการสวดอ่านส่งผลให้มีการสร้างหนังสือนิทานมากขึ้น ชาวบ้านลงทุนสร้าง
หนังสือบุคเพื่อเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง มีการหยิบยืมต้นฉบับบุคกันมาก จึงเกิดมีวาทะของผู้
สร้างหรือผู้เขียนถึงผู้สวดผู้อ่านแสดงถึงความหวงแหนหนังสือโดยแทรกไว้ในเนื้อเรื่อง ดังตัว
อย่างในวรรณกรรมนิทานปักษ์

“ ท่านแต่งเรื่องไว้	मैंนท่านผู้ใด	มีใจศรัทธา	
จะยืมไปอ่าน	นิทานปักษ์	จำเรณูปัญญา	ย่อมเป็นกุศล
ผู้ใดประมาท	ทำหนังสือขาด	ปราศจากมรรคผล	
น้ำหมากขี้ไต้	ไฟไหม้ลามลน	ไหลลงไปทน	อยู่ในจตุรา

ถ้ามันนอนอ่าน	ประมาทชาตินาน	สันดานมิจณา	
ทิจูประมาท	พระศาสนา	จะตกจัตฐา	ชั่วพุทธันดร” ³⁵

เพื่อเป็นการสร้างบุญสร้างกุศล เจ้าของหนังสือบุตจึงให้หยิบยืมหนังสือบุต ในหนังสือบุตปรากฏข้อความให้ผู้ยืมมีความรับผิดชอบ ต้องเคารพหนังสือ รักษาต้นฉบับเป็นอย่างดี ไม่ละเลยปล่อยให้ไฟไหม้หนังสือบุต ไม่ทำหนังสือเลอะเทอะน้ำหมาก ไม่นอนสวดอ่าน เป็นต้น ดังในสังขทไกรภพ ฉบับมาลี คงทอง กล่าวไว้ว่า

“หน้าต้นหนังสือ หน้าตอนสังขทไกร
แลท่านเอยผู้หนึ่ง ผู้ใดสวดอ่าน อย่างนอนสวดเลย”

วาทะของผู้สร้างผู้เขียนถึงผู้สวดมีขึ้นเพราะการสร้างหนังสือบุต ผู้เขียน ผู้คัดลอก ต้องใช้ความพากเพียรอดสาหัส ต้องใช้เวลานานในการนั่งเขียน ดังนั้นเพื่อให้หนังสือบุตมีอายุการใช้งานยาวนาน เป็นสมบัติสืบต่อไป จึงต้องมีวาทะแทรกไว้ในเนื้อเรื่องให้ผู้หยิบยืมเกรงกลัว ผลกรรมของการไม่รักษาหนังสือบุต

ในโคบุตรฉบับเอมอร คูหา กล่าวถึงความยากลำบากในการจาร และมีวาทะให้ระมัดระวังต้นฉบับหนังสือบุตว่า

“ตัวข้าผู้เขียน เจ็บเอวนักหนา เวทนาเหลือใจ
ข้าขอประกาศไว้ ตัวท่านทั้งหลาย อย่าได้เด็ดฉันท์
สวดอ่านการทั้งนั้น เห็นดูข้าผู้เจ้าของ เทียนได้อย่าไว้ใจ
หน้าต้นสมุดโคบุตรหัวสี เบื้องเห็นหมอง
น้ำหมากหวานพร่อง จักชานต้องตัวอักษร
เมื่อจักวิสาขนา จงเมตตาอย่าได้นอน
สมุดจะช้าอ่อน ตัวอักษรจะสูญไป”

นอกจากวาทะแสดงความห่วงแหน ให้ผู้ยืมรักษาต้นฉบับบุตให้ดีแล้ว ยังมีข้อความแสดงความวิพากษ์วิจารณ์ เช่น ตำหนิผู้ที่สวดอ่านไม่ไพเราะ ตำหนิผู้ที่ชอบยืมหนังสือบุตของผู้อื่นทั้ง ๆ ที่มีกำลังสร้างหนังสือเองว่าไม่มีความอาย หากคิดดีก็สมควรสร้างหนังสือเพื่อเป็นกุศลเองบ้าง ดังความว่า

³⁵ ชวน เพชรแก้ว และเจริญ ตรีประดิษฐ์ ปรีวรรต, พระพุทธโฆษาจารย์ และนิทานปักษา(นกกระจาบ), หน้า 17.

“ หนังสือเราสาบไว	ฝากไว้ในสาดสน้ำ
ผู้ใดยืมไปมา	ซึ่งดานหน้าหม้ออายุใจ
เงินทองใหม่ออกบาง	จ้ออันจางเขาเขียรไส
เหมือนตัวเป็นผู้ใหญ่	จะสาบไวเป็นไหรมี
อดสาพูดปลินปลอก	ล้วนกลอกหน้าไฉตศรี
ยืมเขาไฉซีที	ถ้าคิดดีสาบไวเอง”

(โคบุตร ฉบับเอมอร คูหา)

จากข้อมูลข้างต้น ทำให้เห็นถึงความแพร่หลายของวรรณกรรมนิทานภาคใต้ทั้ง 4 เรื่อง ตามจังหวัดต่าง ๆ ในท้องถิ่นใต้ ลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมนิทานภาคใต้ทั้ง 4 เรื่อง อาทิ ขนบทางวรรณศิลป์ รูปแบบคำประพันธ์ ผู้แต่ง สมัยที่แต่ง และจุดมุ่งหมายในการแต่ง เป็นต้น

วรรณกรรมนิทานภาคใต้ทั้ง 4 เรื่อง มีเนื้อเรื่องเดียวกันกับวรรณกรรมสุนทรภู่ แต่ฉบับใต้มีเนื้อความต่างไป ผู้วิจัยจะพิจารณาเปรียบเทียบประเด็นต่าง ๆ ในบทต่อไป ทั้งด้านเนื้อหา ฉันทลักษณ์ และกลวิธีการแต่ง ความเหมือนและความต่างในด้านต่าง ๆ จะทำให้เราทราบถึง อิทธิพลที่มีระหว่างกันมากขึ้น รวมไปถึงการสร้างสรรควรรณกรรมภาคใต้ ภายใต้กรอบของสังคมวัฒนธรรมและความนิยมของท้องถิ่นใต้